

BRAČNA NEPLODNOST I NJEZINE MOGUĆNOSTI

Miljenko ANIČIĆ, Đakovo

Sažetak

Dok veliki broj bračnih parova nastoji raznim metodama ograničiti svoju plodnost ili spriječiti dolazak novog života, s druge strane jedan broj njih – a on je u stalnom porastu - ima jednu jedinu želju: steći vlastito dijete. Za ostvarenje te želje nikakva im cijena nije previsoka. Vlastite želje, društveni pritisci, ali i znanstveno-tehnički optimizam i obećanja reproduktivske medicine potiču ih na stalno nove pokušaje. Rezultati ni izdaleka ne prate sve napore, patnje i troškove kojima se izlažu. Neke od danas uobičajenih medicinskih metoda su, moralno gledano, problematične i u suprotnosti s ljudskim dostojanstvom. Članak želi ukazati na neke važne momente, kojima ni moderni mentalitet ni reproduktivske tehnologije ne poklanjaju dovoljno pažnje. Polazeći od poimanja čovjeka i nastanka njegova života, kako ga nalazimo u Objavi, ističe se važnost braka i bračne ljubavi kao jedinog mjesta nastanka ljudskog života. Ljudska sposobnost da širi život uronjena je u Božjoj stvaralačkoj moći. Dijete je dar Božji. Bog je onaj koji stoji iza života, a ne čovjek. Mnogi oblici neplodnosti mogu se spriječiti odgovornim ponašanjem, pravovremenom dijagnozom i moralno prihvatljivim medicinskim intervencijama. Tamo gdje bračna neplodnost postane nepromjenljiva stvarnost, vjernička svijest gleda dalje i traži alternativna rješenja. Bračni drugovi imaju mogućnost novog osmišljavanja osobnog i bračnog života te ostvarenja duhovne plodnosti, u kojoj se iz ljubavi služi životu i njegovu širenju, na dobrobit čovjeka i čovječanstva.

Gljučne riječi: dijete, bračna (ne)plodnost, reproduktivska medicina, homologna oplodnja, heterologna oplodnja, prevencija neplodnosti, liječenje neplodnosti, duhovna plodnost, život djeteta.

Uvod

Medicina govori o neplodnosti u onim slučajevima kada u roku od godinu dana, unatoč redovitim seksualnih odnosa i bez primjene bilo kakve metode sprečavanja začeca, ne dođe do trudnoće. Određivanje vremenske granice od dvanaest mjeseci ne počiva na nekoj biološkoj zakonitosti. Naime, ni kod zdravih parova stopa trudnoća kroz isto vrijeme ne iznosi više od sedamdeset posto. Riječ je, dakle, o slobodno prihvaćenom medicinskom kriteriju, kako bi se odredio trenutak kada treba započeti s istraživanjem uzroka neplodnosti i primjenom terapije. Od ukupnog broja neplodnih brakova razlog neplodnosti je u 40-50% slu-

čajeva kod žena, najčešće zbog nepropusnosti jajovoda ili hormonskih smetnji pri ugnježđenju jajašca u maternicu. U 30-40% slučajeva razlog neplodnosti leži kod muškarca, zbog loše kvalitete sperme, kako s obzirom na količinu spermija, tako i s obzirom na njihovu pokretljivost. Uzroci neplodnosti u 10 do 20% slučajeva leže kod oba bračna partnera.¹

Probleme s plodnošću ima danas svaki sedmi par ili oko 15% partnerstava. Neka istraživanja pokazuju i veći postotak. U svakom slučaju, računa se sa stalnim porastom. Tako se predviđa da će probleme s plodnošću u narednom desetljeću imati svaki treći par.² Osim uobičajenih uzročnika neplodnosti, kao što su infekcije, anatomske promjene u području unutarnjih rasplodnih organa, hormonalne smetnje, biološko starenje, sve više se spominju faktori okoliša, ishrane, rada s radioaktivnim zračenjima, stresa itd.³ Stručnjaci upozoravaju da je neplodnost potencijalna opasnost za budućnost mnogih zemalja.

Rješenje koje se takvim brakovima u prošlim vremenima najčešće nudilo, bilo je pomirenje sa sudbinom ili posvojenje djeteta. U međuvremenu je medicini uspjelo ponuditi i druga rješenja. Hormonsko liječenje, zahvati u rasplodne organe muškarca i žene, a u novije vrijeme sve raširenija oplodnja *in vitro* pružaju jednom broju bračnih parova priliku da steknu vlastito dijete. Cijena za tu pomoć je obično vrlo visoka, kako s obzirom na troškove medicinskih intervencija, tako i zbog vrlo dugog i za osobu – najčešće ženu – mučnog postupka, čiji uspjeh ostaje krajnje neizvjestan. Osim toga, neke metode pomoći su, moralno gledano, u sebi problematične, ali razgovor o tome kod brakova pogođenih neplodnošću često nailazi na takvu emocionalnu blokadu, koja ga često u samom početku čini nemogućim. Znanstveno-tehnički napredak i razne interesne grupe pobuđuju

¹ Usp. M. BRECKWOLDT, »Fortpflanzungsmedizin – 1. Medizin«, u: A. ESER i dr. (prir.), *Lexikon Medizin, Ethik, Recht. Darf die Medizin, was sie kann? Information und Orientierung*, Spektrum 4073, Herder, Freiburg, 1992., str. 348–354, ovdje 348.

² W. Legder to naziva: »infertility time bomb«; usp. M. LENZEN-SCHULTE, »Krümelchen will nicht. Unerfüllter Kinderwunsch – Vom langen Warten auf ein Baby«, u: *Christ in der Gegenwart*, 58 (2006.), br. 30, str. 245–246, ovdje 246. Istraživanja u Njemačkoj pokazuju da je neplodnost od 1899. do 1977. godine porasla s 8,4 na 18%; usp. R. NAVE-HERZ, »Kinderlose Ehen«, u: K. LÜSCHER i dr. (prir.), *Die »postmoderne« Familie. Familiäre Strategien und Familienpolitik in einer Übergangszeit*, Universitätsverlag Konstanz GmbH, Konstanz, 1990., str. 193–200, ovdje 195s.

³ O raznim uzrocima neplodnosti usp. S. MANCUSO, »Capacità riproduttiva della donna oggi«, u: S. MANCUSO – E. SGRECCIA (prir.), *Trattamento della sterilità coniugale*, Vita e pensiero, Milano, 1988., str. 11–20; P. BUNG i dr., »Idiopathische infertilität und Sterilität – Spielt die Folsäure eine Schlüsselrolle?«, u: *Journal für Fertilität und Reproduktion*, 4 (1994.), br. 2, str. 20–24; H. H. PUSCH, »Einflüsse von Noxen, Umwelt und Stress auf die männliche Fertilität«, u: *Journal für Fertilität und Reproduktion*, 5 (1995.), br. 1, str. 18–21; E. STRAUBE i dr., »Gefährdungen der Fruchtbarkeit im Beruf«, u: *Journal für Fertilität und Reproduktion*, 5 (1995.), br. 4, str. 21–23.

uvijek nove nade i motiviraju na stalno ponavljanje terapija, pa i pod cijenu velikih osobnih i materijalnih ulaganja i psihičkih tortura. Činjenica da mnogi bračni parovi sve to prihvaćaju, može se tumačiti i kao znak ozbiljnosti individualne i zajedničke krize u koju su neplodnošću zapali, ali i određenog pritiska koji proizlazi iz društvenog okruženja i znanstveno-tehničkog napretka. Istodobno, ni društveno okruženje ni tehnološki usmjerena medicina ne nude nikakvu pomoć onim bračnim parovima koji, unatoč svih pokušaja, ostaju bez vlastite djece.

Naša pažnja u sljedećem izlaganju nije prvenstveno i isključivo usmjerena na pitanja moralne kvalifikacije određenih oblika terapije neplodnosti u modernoj medicini, u prvom redu oplodnje *in vitro* i nekih s njom povezanih problema. Nas u prvom redu zanimaju pitanja, koliko ponude reproduktivne medicine – s kršćanskog stanovišta gledano – odgovaraju stvarnosti čovjeka te što kršćanska vjera i Crkva u svom naučavanju i praksi mogu ponuditi onim bračnim parovima čije su se želje i napori oko rođenja vlastitog djeteta pokazali neostvarivima. Postoje li prihvatljive alternative vlastitom djetetu? Da bismo mogli ukazati na takve mogućnosti, potrebno je kompleksno sagledati problem bračne neplodnosti, što zahtijeva detaljniji uvid u njegove razne dimenzije.

1. Stav prema novom životu danas

U razvijenim se zemljama Zapada već duže vrijeme konstatira rapidan pad nataliteta.⁴ Od vremena do vremena ta činjenica postaje temom raznih gremija i dramatičnih apela stručnjaka. Nerijetko se taj problem instrumentalizira u dnevno-političkim raspravama i međusobnim optuživanjima vlasti i oporbe zbog propusta u obiteljskoj politici, ali najčešće bez konkretnih mjera koje bi stanje bitno poboljšale. Bilo bi pogrešno iz toga zaključiti da su djeca na društvenoj ili osobnoj razini nepoželjna. Naprotiv, društvo pridaje veliku važnost rađanju novih generacija. Od njih se očekuje ne samo da osiguraju fizičku opstojnost društva, nego i da ga inovativno oblikuju u politici, privredi, kulturi i dr. Sličan stav se može naći i na individualnoj razini. Današnji stanovnici starog kontinenta u najvećem broju žele djecu. Rašireno mišljenje, da moderne žene zbog svoje profesionalne karijere nisu spremne prihvatiti novi život, nije u istraživanjima naišlo na potvrdu. Imati djecu, biti otac ili majka, spada još uvijek, bar deklarativno, kako na široj društvenoj, tako i na osobnoj razini, u područje normalnog i očekivanog; spada u »socijalnu normu«⁵.

⁴ Usp. K. SCHWARZ, »Die Kinderlose Gesellschaft und ihre Folgen«, u: *Die Neue Ordnung*, 56 (2002.), br. 5, str. 341–347.

⁵ S. DAVIES-OSTERKAMP, »Sterilität als Krankheit«, u: *Wege zum Menschen*, 42 (1990.), br. 1, str. 49–56, ovdje 49.

S druge strane, realizacija odluke za očinstvo i majčinstvo odvija se kod današnje generacije muškaraca i žena daleko teže, nego što je to bio slučaj s generacijom njihovih roditelja. Ono što je nekada za brak bilo samo po sebi razumljivo, pa se najčešće odvijalo spontano i bez nekog posebnog plana, danas je predmet dugotrajnog procesa odlučivanja. Ekonomski razlozi ne govore danas u prilog rađanja; roditelji u djeci više ne gledaju radnu snagu niti pomoć u starosti. U tom bi se pogledu djeca danas prije mogla smatrati ekonomskim teretom i ograničenjem životnih mogućnosti roditelja.⁶

Imamo, dakle, posla s kontradiktornim stavom. S jedne strane, deklarativno zagovaranje roditeljstva, a s druge praktično uzmicanje pred tom zadaćom. To uzmicanje može imati različite oblike i intenzitete, a ponekad predstavlja otvoreni izraz neprijateljstva prema djetetu: od dobrovoljne sterilizacije, uporabe kontraceptivnih sredstava, čime se sprečava najveći dio ženine plodnosti, do legalnog prekida trudnoće i zlostavljanja rođene djece. Nasuprot plakativnom vrednovanju roditeljstva stoji, po riječima psihologa H. Lukescha, drukčija stvarnost, a društveno se zagovaranje djece pred ovakvim činjenicama srozava na farizejsku gestu.⁷ Paradoksalno je da su na jednoj strani tisuće parova koji sve poduzimaju da dobiju dijete, a na drugoj strani mnoga djeca, koja moraju odrastati bez obitelji i pod teškim uvjetima.⁸

Jako smanjen natalitet, sve do realne opasnosti smanjenja broja stanovnika u mnogim zemljama zapadne Europe, ima različite uzroke. Jedno od mišljenja kaže da je manji broj djece znak naraslog značenja djeteta, a to sa sobom nosi veće zahtjeve i očekivanja prema roditeljima. Ponekad ta očekivanja imaju takve razmjere da odluka za roditeljstvo može izgledati privremeno ili trajno neostvarivom. U obrazloženjima stava protiv rađanja novog života ide se dotle da se tvrdi da u današnjem nesigurnom svijetu ne bi bilo odgovorno roditi dijete. Riječ je o stavu koji, u konačnici, vodi do apsurdna. Roditelji, prema tom shvaćanju, nisu odgovorni samo za prve godine života svog djeteta i njegovo osposobljavanje za samostalan život, nego za cijelu njegovu egzistenciju tijekom 70 ili 80 godina njegova života. S takvim stavom vjerojatno se nijedan bračni par ne bi odlučio na rađanje novog života.

⁶ Usp. K. SCHWARZ, nav. čl., str. 343: Istraživanja pokazuju da čak i u bogatim zemljama obitelji s većim brojem djece često spadaju u grupu primatelja socijalne pomoći. Ekonomski dobro stojeći parovi u tim zemljama nemaju više djece, već oni koji su skromnijih materijalnih mogućnosti. Usp. također K.-P. HUBBERTZ, »Was treibt uns zum Kind? Einblicke in die Innenwelten von Frau und Mann«, u: *Wege zum Menschen*, 49 (1997.), br. 5, str. 257–271, ovdje 259.

⁷ Usp. H. LUKESCH, »Psycho-soziale Aspekte der extrakorporalen Befruchtung und des Embryotransfers beim Menschen«, u: D. BECKMANN (prir.), *Schwerpunktthema: Künstliche Befruchtung. Psychosomatische und ethische Aspekte, Psychosozial*, 9 (1986.), br. 30, str. 59–76, ovdje 65s.

⁸ Usp. *isto*, str. 70.

Jako smanjeni broj djece u obiteljima, vremensko odlaganje roditeljstva ili načelno odbijanje novog života, može imati svoje uzroke također i u okolnostima u kojima obitelj danas živi. Suvremena obitelj živi u svijetu u kojem se sve više gubi prirodno okruženje. Ritam života, organizacija rada, zaposlenost žena, skučen stambeni prostor, reduciranje obitelji na njezinu jezgru, bez starijih članova obitelji, samo su neki od pokazatelja tih novih okolnosti. Osim toga, današnje je vrijeme obilježeno urušavanjem zajedničkog i općeprihvaćenog sustava vrijednosti koje su stoljećima bile zajednički temelj, na kojima se obitelj zasnivala. Slično vrijedi i za stabilnost braka kao provjerenog preduvjeta za rađanje i razvoj novog života.⁹ Što zbog razvoja obrazovnih, ekonomskih i drugih mogućnosti, a što zbog nedostatka društvene podrške, brak je u velikoj mjeri izgubio svoju stabilnost, a to se negativno odražava na spremnost prihvatanja novog života.

Osim spomenutih uzroka, treba svakako uzeti u obzir da u mnogim argumentima protiv rađanja novog života, kao i u konkretnom ponašanju, veliku ulogu igra egoizam. Pitanje vrijednosti žrtve i darivanja, koji su usko povezani s rađanjem novog života, iščezava iz duhovnog horizonta suvremenog čovjeka. Umjesto toga naglasak se stavlja na čovjekovo samoostvarenje, čemu novi život često može biti smetnjom. U tom slučaju ga se neće niti htjeti ili, ako je začeto, život mu je manje vrijedan od vlastitog ostvarenja roditelja i zato će lako postati žrtvom roditeljskog egoizma.¹⁰

2. Neplodnost u osobnom i društvenom doživljaju

U svim kulturama plodnost predstavlja veliko dobro i elementarni preduvjet zajedništva. U želji za potomstvom susreću se društvene i individualne potrebe. Ne postoji nijedno društvo, koje na ovaj ili onaj način ne vodi računa o potomstvu i njegov dolazak više ili manje potiče. Gledano iz društvene perspektive, može se reći: u brak spadaju i djeca. Međutim, proturječna slika koja se u današnje vri-

⁹ S. LEONE govori o krizi temeljnih elemenata: S jedne strane, to je ono što bismo mogli nazvati »matrimonium«, kao mjesto susreta dviju osoba na temelju uzajamne ljubavi, koja u braku dobiva svoj institucionalizirani oblik i označava početak obiteljske zajednice. S druge strane, tu je »patrimonium«, kao materijalni element i jamstvo opstanka i razvoja obitelji. Oba elementa su danas dospjela u krizu, što dovodi u pitanje stabilnost obitelji kao nužnog preduvjeta za rađanje i razvoj novog života; usp. »La concezione della famiglia e le tecnologie riproduttive«, u: *Rivista di teologia morale*, 33 (2001.), br. 132, str. 535–547, ovdje 536s. Istraživanja u Njemačkoj 2004. su pokazala da 84% žena u dobi od 18. do 44. godine navode stabilnost veze s partnerom kao nužni preduvjet odluke za rađanje djeteta; usp. A. RAUSCHER, *Nur Kinder sichern die Zukunft. Für eine Erneuerung der Familienkultur*, Kirche und Gesellschaft 319, J. P. Bachem Verlag, Köln, 2005., str. 14.

¹⁰ O uzrocima dobrovoljne neplodnosti usp. A. GUGGENBÜHL-CRAIG, »Kinderlose Paare gibt es nicht«, u: H. J. SCHULTZ (prir.), *Kinder haben? Eine Entscheidung für die Zukunft*, Kreuz Verlag, Stuttgart, 1986., str. 202–213, ovdje 204s, 208s; P. SCHELLENBAUM, »Ehe ohne Kinder – gewollt, ungewollt«, u: H. J. SCHULTZ (prir.), *nav. dj.*, str. 214–227; S. LEONE, *nav. čl.*, str. 539s.

jeme pokazuje u deklarativnom zagovaranju, a praktičnom uzmicanju pred rađanjem novog života, nije ništa manje proturječna ni u stavu prema samoj mogućnosti, odnosno nemogućnosti začeca i rađanja novog života. Dok se s jedne strane plodnost na razne načine nastoji spriječiti, s druge strane se u slučaju neplodnosti poduzimaju ogromni naponi kako bi se došlo do vlastitog djeteta. Ne moći imati vlastito dijete, dakle, biti neplodan, danas je zbog znanstveno-tehničkog napretka puno nepodnošljivije nego u ranijim epohama.¹¹ Moderna društva daju i jednom i drugom ponašanju određenu moralnu i materijalnu podršku.

2.1. Bračni drugovi pred problemom neplodnosti

Neplodnost u braku predstavlja vrlo ozbiljnu krizu, sličnu drugim teškim životnim krizama, kao što su npr. gubitak voljene osobe ili rastava braka. Reakcije su također slične. Istraživanja ukazuju na šest faza, koje se u svom redosljedju i intenzitetu razlikuju od osobe do osobe. Plodnost se obično smatra sposobnošću, koja je sama po sebi razumljiva. Uporaba kontracepcijskih sredstava ili izbjegavanje začeca na drugi način polaze od pretpostavke da je taj potencijal neupitan te da je u vlasti dotične osobe kad će ga početi koristiti. Prva reakcija na dijagnozu neplodnosti je šok. Ono što se smatralo neupitnim, najednom postaje problem. Reakcija, koja slijedi, nepriznavanje je i neprihvatanje te činjenice. U toj reakciji obično se prepoznaje nastojanje osobe da dobije na vremenu, kako bi se postupno prilagodila novoj situaciji. Međutim, ta faza može potrajati i duže vrijeme, što može biti znak da osoba nije u stanju suočiti se s činjenicom neplodnosti, a česte posljedice toga su depresivna stanja. Dolazi do osjećaja frustracija, nemoći, gubitka kontrole nad vlastitim tijelom te srdžbe, pogotovo nakon negativnih reakcija okoline.

U četvrtoj se fazi osoba, a u određenom smislu i bračni par, daju u potragu za uzrocima neplodnosti, među kojima se često nađu: lakomisleno postupanje s oboljenjima u području rasplodnih organa, promiskuitet, spolne bolesti, rani pobačaji i sl. Neplodnost se smatra posljedicom ranijih propusta i pogrešaka, a nekad i Božjom kaznom. Nastojanja da se neplodnost prikrije i tako spriječe dodatne negativne reakcije okoline vode do sve veće izolacije bračnog para, što krizu u biti još više zaoštrava. Bijegom u izolaciju bračni par se zatvara i od mogućih pozitivnih iskustava na drugim područjima života. Izolacija se ne odnosi samo na vanjski svijet, nego vodi također do otuđenja među bračnim drugovima. Komunikacija postaje puno teža, a seksualni odnosi izvor novih patnja, jer podsjećaju na vlastitu nesposobnost. Na koncu cijelog tog procesa suočavanja s činjenicom neplodnosti, a često nakon mnogih bezuspješnih pokušaja liječenja, nalazimo obično dugotrajniju fazu žalosti, koja je zbog više razloga problema-

¹¹ Usp. R. LEMPP, »Das programmierte Kind«, u: H. J. SCHULTZ (prir.), *nav. dj.*, str. 26–37, ovdje 33.

tična.¹² Izvanjsko prihvaćanje sudbine ne može prikriti stvarno duševno stanje. Gubitak realnog života može biti doživljen kao katastrofa, ali ga se obično može lakše shvatiti i u njegovim dometima ograničiti. Nemogućnost začeca i rođenja djeteta je gubitak potencijalnog života. Taj osjećaj je puno difuzniji i obuhvatniji; može uvijek iznova oživjeti i biti izvorom nove patnje. Odražava se na područje psiho-seksualnog iskustva tijela, osobne vrijednosti, samopovjerenja, partnerskih odnosa, stava društvene sredine, slike o životu i dr.

Gubitak aktualnog života, pa čak i rođenje mrtvog djeteta, nailazi u socijalnoj sredini na suosjećanje i određene oblike društvene pomoći. Za brakove pogođene neplodnošću takva pomoć ne postoji. Oni su prepušteni sami sebi; svoju žalost ne mogu podijeliti s drugima, svoje nade »pokapaju« sami. Postoje, doduše, slučajevi konstruktivne žalosti, kad osoba ili par svoju vrijednost ne vežu isključivo za rođenje djeteta, jer su uvjereni da im život može biti plodan i na drugi način. Međutim, s obzirom na društveno utvrđene uloge spolova, za ženu je općenito znatno teže naći društveno prihvatljivu alternativu vlastitom djetetu.¹³

Iz do sada izloženog postaje jasno da veliki utjecaj na bolno doživljavanje neplodnosti i njegov intenzitet ima društvena sredina. Bračni par se nalazi pred zadatkom da ispuni očekivanja šire zajednice u smislu standarda grupe i njezine kulture, kojoj se osjeća privrženim, ali i u smislu nadređenih društvenih normativnih i vrijednosnih sustava. Od ispunjenja standarda u velikoj će mjeri ovisiti njegov status. Ti su se standardi, kako je već navedeno, u zapadnim društvima – u odnosu na vrijeme prije nekoliko desetljeća – u dobroj mjeri promijenili. Međutim, bilo bi pogrešno iz toga zaključiti da su ta društva ravnodušna prema novim članovima.

2.2. Reprodukcijska medicina i problem neplodnosti

Osim društvenog utjecaja na težinu krize, koju neplodni brakovi proživljavaju, treba svakako uzeti u obzir i utjecaje reprodukcijskih tehnologija. Korištenje tih tehnologija može, s jedne strane, pridonijeti da se želja za vlastitim djetetom ispuni. Bračni parovi, koji se odlučuju pomoć potražiti u mogućnostima reprodukcijske medicine, očekuju odatle i rješenje konflikata u koje su neplodnošću međusobno i u odnosu prema društvenom okruženju upali. S druge strane, uz nadu dolazi i povećanje patnje zbog neplodnosti. Psihički pritisak postaje jači, a osim primarnog uzroka neplodnosti mogu se pojaviti i druge nepravilnosti u ciklusu, smanjenje seksualnih želja ili druge seksualne smetnje, koje se po prvi puta pojavljuju upravo nakon početka terapije. Sve se to odražava na međusobne odnose bračnih drugova.

¹² Usp. J. GROSS, *Kinderwunsch und Sterilität. Zur Motivation des Kinderwunsches bei Sterilitätspatientinnen*, Psychozial Verlag, Giessen, 1999., str. 158–162.

¹³ Usp. Ch. HÖLZLE, »Lokalisiertes Leiden. Sterilitätskrise und Reproduktionsmedizin«, u: D. BECKMANN (prir.), *nav. dj.*, str. 21–32, ovdje 22–25.

Kriza, radi koje je pomoć zatražena, još više se zaoštava. Osoba ili bračni par se sve jače fiksiraju u svojoj želji za djetetom; ta želja postaje prenaplašena, pa se radi nje zanemaruju drugi važni aspekti međusobnih odnosa dvoje supružnika i njihova odnosa prema široj zajednici. Nepriznavanje i neprihvatanje činjenice neplodnosti se također pojačava, jer reproduksijska medicina nudi »rješenja« i producira novu nadu. U medijima se pojavljuju samo informacije o uspjesima, a prešućuju informacije o naporima i ulaganjima, mukama i prekidima terapija te neuspjesima unatoč velikim zalaganjima sa strane dotične osobe, kao i sa strane medicine. U statistikama se većinom govori o broju trudnoća, ali ne i o broju djece koja su na taj način rođena. Često nije moguće dobiti na uvid ni ukupni broj osoba koje su se podvrgle terapiji.¹⁴ Stvarna usporedba broja žena koje se podvrgavaju terapiji umjetne oplodnje i broja rođenja na taj način začete djece, pokazuje da će od sto žena njih petnaest nakon devet mjeseci dobiti dijete.¹⁵

2.2.1. Shvaćanje čovjeka u reproduksijskoj medicini

Reprodukcijska medicina postupa redukcionistički. Ona ne pita za uzroke neplodnosti. Zašto je tijelo zatajilo? Što znači to zatajivanje za dotičnu osobu, za partnerske odnose i širu okolinu i kakve razvojne mogućnosti ta kriza sa sobom nosi? Reprodukcijske tehnologije ne prepoznaju problem u njegovoj cjelovitosti. Reducirajući ga na tjelesni defekt, one ga u biti ne rješavaju, nego zaobilaze. To na poseban način vrijedi za postupak izvantjelesne oplodnje.

Psihoanalitičar i psihoterapeut P. Petersen, komentirajući homolognu umjetnu oplodnju, ukazuje na činjenicu da u pozadini tog medicinskog koncepta vlada reducirana slika čovjeka. U tom antropološkom konceptu mogu se, po njegovom mišljenju, naći tri karakteristike:

1. Etos izvodljivosti i proizvodnje: postanak ljudskog života se reducira na spajanje dviju spolnih ćelija, jajašca i sperme.

2. Etos ispunjavanja želja: liječnik ne figurira kao pratilac i ublaživač bolova i patnje, nego kao donositelj sreće. Ne postavlja se pitanje, koji smisao može imati patnja neplodnosti; u takvoj antropologiji za takva pitanja nema mjesta.

3. Manipulirajući ljudskom plodnošću, moderna znanost kao da želi ostati u neznanju o čovjeku, u neznanju o njegovim dubljim i višim slojevima. U tom smislu se citira J. Rostand: »Naučit ćemo čovjeka mijenjati, prije nego što uopće saznamo, što je čovjek.«¹⁶

¹⁴ Usp. *isto*, str. 26.

¹⁵ Usp. M. LENZEN-SCHULTE, nav. čl., str. 245.

¹⁶ Usp. P. PETERSEN, *Retortenbefruchtung und Verantwortung. Anthropologische, ethische und medizinische Aspekte neuerer Fruchtbarkeitstechnologien*, Urachhaus, Stuttgart, 1985., str. 23–25.

Spas se traži u mehanističkom postupku i laboratorijskom akcionizmu. Jedina važeća norma koja određuje ponašanje osobe i bračnog para pogođenog neplodnošću, kao i postupke medicine, glasi: dobiti vlastito dijete. Stalno proširenje ponuda reproduktivne medicine može se promatrati i kao normativna snaga, koja znači i povećana društvena očekivanja i pritiske da se tehničke mogućnosti koriste. U takvoj atmosferi ne ostaje prostora za smireno razmišljanje o raznim aspektima problema i preispitivanje motiva želje za djetetom, a pogotovo ne za pomirenje s neplodnošću, koje u mnogim slučajevima i nakon svih medicinskih pokušaja ostaje jedini izlaz. Brojna istraživanja u novije vrijeme daju naslutiti da bi se u jednostranosti takvog medicinskog postupka mogao kriti jedan od razloga problematike neplodnosti.¹⁷

Prihvatanje tehničkih mogućnosti može na prvi pogled značiti olakšanje i ponovno zadobivanje kontrole nad problemom neplodnosti i vlastitim tijelom, a time i nad životnim planovima.¹⁸ U stvarnosti, takva odluka znači priznanje vlastite nemoći; kontrola nad tijelom se povjerava stručnjacima. Za dotičnu osobu to znači podvrgavanje opširnim ispitivanjima, kontroli hormona, dnevnom ispitivanju krvi, ultrazvučnim pregledima, bolničkim boravcima radi uzimanja jajašca ili, izraženo riječima jedne direktno pogođene osobe: »... stalne nade i strahovanja i neizmerno puno razočaranja«¹⁹. Tom režimu podvrgava se cjelokupni život dotične osobe, a često i bračnog partnera. Toliko ulaganje vremena u rješavanje problema neplodnosti znači manjak vremena za druga područja života, u profesiji i socijalnim odnosima, pa i među samim bračnim partnerima.

2.2.2. Lice i naličje reproduktivskih tehnologija

Moderna znanost i tehnika uvjereni su da sa svojim sve većim napretkom potiču oslobađanje pojedinca od tradicionalnih veza i ovisnosti. Na taj način se pojedincu nudi mogućnost veće slobode. Napredak je, prema tome, preduvjet proširenja životnog radijusa, prostora djelovanja i mogućnosti izbora. Iz te perspektive gledano reproduktivske tehnologije oslobađaju seksualnost i rađanje no-

¹⁷ Usp. I. KOWALCEK, »Und plötzlich doch: schwanger. Über die Rolle der Seele und der Psychotherapie bei einem unerfüllten Kinderwunsch«, u: *Christ in der Gegenwart*, 58 (2006.), br. 36, 293–294, ovdje 293. Poznati su slučajevi da žene nakon prekida terapija i pomirenja s neplodnošću neočekivano dožive trudnoću.

¹⁸ *Isto*: »Racionalnost reproduktivsko-medicinskog modela, standardizirana profesionalnost u djelovanju cjelokupnog personala, shvatljiva vremenska isplaniranost događanja – stimulacija, uzimanje jajašca, oplodivanje, transfer u rodnicu – stvaraju odstojanje prema vlastitoj, subjektivnoj patnji. Između para i liječnika koji obavlja oplodnju dolazi do zajedništva koje se doživljava spasonosnim.«

¹⁹ Usp. opširan prikaz vlastitog iskustva kroz četrnaest godina medicinskih pokušaja u: B. SCHORK, *Alles für ein Kind*, Bastei Lübbe, Bergisch Gladbach, 2005., str. 216.

vog života od prisila i normi prirode. Jedno od središnjih područja ljudskog života, na koje je čovjek ranije mogao utjecati tek u ograničenoj mjeri, danas je uz pomoć znanosti i tehnike u daleko većoj mjeri pod njegovom kontrolom i moći. Muškarci i žene koji ne žele dijete, ne moraju se radi toga odreći seksualnih veza. Isto tako i oni koji imaju problema s plodnošću, mogu uz medicinsku pomoć doći do svoje djece.

Na drugoj strani čuju se i glasovi upozorenja. Sociologinja E. Beck-Gernsheim govori o širokoj koaliciji znanstvenika iz raznih disciplina, koji na novi razvoj gledaju daleko kritičnije. Predstavnici raznih disciplina ukazuju prije svega na neplanirane i neželjene posljedice tehnoloških zahvata, koje otkrivaju i tamne strane napretka: Razvoj novih reprodukcijских tehnologija ne stvara samo nove mogućnosti izbora, nego isto tako potiskuje stare mogućnosti. Ne otvaraju se samo novi prostori slobode, nego se pojavljuju i novi pritisci, kontrole i ovisnosti. U socijalnom području te tehnike se nikad ne ponašaju neutralno, nego utječu na donošenje odluka, na alternative djelovanja i mjerila prosuđivanja, mijenjaju individualna očekivanja i načine ponašanja, socijalne norme i standarde.²⁰

Na nekim primjerima E. Beck-Gernsheim pokazuje prodor tih tehnologija u svijest i praksu suvremenog čovjeka. Njihov ulazak u život je često neprimjetan, a na koncu dolazi do velike i spektakularne promjene. Uobičajen postupak u demokratskim društvima predviđa da se o važnim pitanjima društva odlučuje u društvenom dijalogu, da se stvara javno mnijenje. Moderne tehnologije zaobilaze te procese, ulaze na mala vrata i prije nego što o njima demokratske institucije iskažu svoje mišljenje. U biti, radi se o stvaranju gotovih činjenica. Tamo gdje se one pojave, dolaze u pitanje do tada važeći standardi djelovanja. Ono što je u prošlosti vrijedilo kao nemoguće, a zatim kao moralno neprihvatljivo, postaje u sadašnjosti novost, a zatim normalno, da bi u budućnosti postalo možda čak i zakonski propisano. Da bi postigle takvu promjenu, reprodukcijске tehnologije pobuđuju apetite i stvaraju nove potrebe. Osim toga, u početku se nude kao tehnike za ublažavanje patnje i liječenje za ograničeni broj slučajeva, da bi nakon faze privikavanja sve više širile svoju dominaciju. U konačnom stadiju sve žene i muškarci postaju potencijalni klijenti tih tehnologija, ali sada ne samo da bi se otklonile štete za zdravlje, nego da bi se, zbog njihove navodne velike učinkovitosti, predusrele moguće slučajnosti, nepredvidivosti i ranjivosti prirode.²¹ Reprodukcijske tehnologije se predstavljaju kao idealan put do željenog potomstva i planiranja obitelji, ne samo što se tiče njezine veličine i vremenskog razmaka među djecom, nego i njihova spola i drugih osobina. Cilj nije samo dobiti zdravo,

²⁰ Usp. E. BECK-GERNSHEIM, »Von der Pille zum Retortenbaby: Neue Handlungsmöglichkeiten, neue Handlungszwänge im Bereich des generativen Verhaltens«, u: K. LÜSCHER i dr. (prir.), *nav. dj.*, str. 201–215, ovdje 203.

²¹ Usp. *isto*, str. 204–207.

nego savršeno dijete. Od terapije neplodnosti put vodi do racionalizacije rađanja i zahtjeva za perfektnim potomstvom. Na mjesto nepredvidive prirode dolazi čovjek sa svojom proračunatošću i samovoljom te sve većom inflacijom želja.²²

Zagovornici tih tehnologija naglašavaju, doduše, da nitko nikoga ne sili na njihovu upotrebu, a pogotovo ne na zloupotrebu. Ono što se obično ne kaže, a što je odlučujući moment u cijeloj diskusiji, jest da se granica između upotrebe i zloupotrebe sve više gubi. U cijelom tom procesu gubi se i pojedinac sa svojom slobodom. On je izložen sve jačem socijalnom pritisku da se podvrgne blagodatima reproduktivne medicine. Međutim, već primjena standardnih oblika terapija, kao što su mjerenje temperature i hormonsko liječenje, znači podvrgavanje seksualnosti takvoj kontroli da ona postaje obvezatna vježba, strogo regulirana tehničkim uputama te – lišena spontanosti i osjećaja – praktično reducirana još samo na biološki čin. Primjena umjetne oplodnje, a posebno oplodnje *in vitro*, stvar čini još zahtjevnijom. Postupci su dugotrajni, intenzivni, skupi, povezani sa znatnim rizicima po zdravlje, emocionalnim opterećenjima i socijalnom izolacijom.²³ Rezultati svih tih pothvata ne stoje ni u kakvoj relaciji s uloženim naporima; oni su daleko ispod očekivanja, a često i unutar medicinske struke kontroverzni. Tako npr. primjena metode stimulacije ovulacije nailazi na kontroverzna mišljenja stručnjaka s obzirom na štetne učinke po zdravlje žene. Slične kontroverze se mogu naći i s obzirom na određene abnormalne pojave kod djece rođene uz pomoć umjetne oplodnje.²⁴

Kod žena koje su na taj način došle do začeca radi se u znatno većem postotku o trudnoćama s dvoje, troje ili više djece, što sa sobom nosi problem neočekivanog opterećenja za buduće roditelje ili, da bi se to izbjeglo, primjenu tzv. selektivnog fetocida, pri čemu se manje kvalitetni fetus odstranjuju. Tamo gdje svi ti terapijski zahvati ostaju bez uspjeha, a to je većina parova pogođenih neplodnošću, oni ipak ne ostaju bez posljedica, a posljedice su povećana patnja. Prestati s novim zahvatima i ne pokušati ponovno s najnovijom metodom, izgle-

²² Uz homolognu i heterolognu oplodnju *in vitro*, pojavljuje se i mogućnost selekcije embrija kako bi se spriječilo rađanje djece s oštećenjima. Kako je, po mišljenju nekih promotora reproduktivne medicine, sperma tek svakog desetog muškarca kvalitetna, trebalo bi izbjegavati začece tamo gdje ta kvaliteta nije osigurana. Traži se zamrzavanje sperme i jajašaca zbog mogućeg zračenja u slučaju atomskog rata. Oplodnja *in vitro* i zamrzavanje embrija se smatra dobrim načinom za točno planiranje vremenskog razmaka među djecom. Žene traže oplodnju spermom nekog drugog muškarca, jer im se izgled supruga ne sviđa ili žele jajašce neke druge žene, jer iz nekog razloga nisu sa sobom zadovoljne; usp. *isto*, str. 207.

²³ Usp. E. BECK-GERNSHEIM, »Kinderwunsch im Labor. Verheissungen und Kehrseiten der Reproduktionstechnologie«, u: *Wege zum Menschen*, 42 (1990.), br. 1, str. 63–73, ovdje 64s.

²⁴ Usp. o sukobu ginekologa iz većih gradova u Hrvatskoj s trojicom zagrebačkih liječnika u veljači 2005. o štetnosti metoda potpomognute oplodnje za žene i djecu, te o raznim zloupotrebama koje su povezane s tom praksom: B. CAFUK, »Medicinski potpomognuto začece«, u: *Liječničke novine*, 5 (2005.), br. 37, str. 18–21.

da nemoguće.²⁵ Ako se imaju u vidu socijalni pritisci i mnoštvo reprodukcijских metoda, onaj koji bi prestao s novim pokušajima, bio bi po sudu te iste društvene sredine i medicine sam kriv i sam bi sebe osudio na neplodnost. Krug patnje se za dotične osobe dodatno zatvara kad predstavnici medicine, opravdavajući svoja skupa istraživanja, ističu važnost majčinstva, koje predstavlja iskonsku zadaću žene i koje je jedino u stanju dati smisao njezinom životu. Tako od reprodukcijских tehnologija postaje reprodukcijска ideologija.²⁶

Što je onda s onim ženama koje ne uspiju ispuniti tu »iskonsku zadaću«? Zar se ne moraju prema tom kriteriju doživljavati nesposobnima i beskorisnima? Na taj način i sama medicina, koja bi im trebala pomoći, stvara nove oblike socijalnog žigosanja ili dotične osobe na taj način veže za nove pokušaje, fiksirajući ih i dalje na status pacijenata.

2.3. Motivi želje za djetetom kod neplodnih bračnih parova

Ne može se načelno ništa reći protiv nastojanja čovjeka da ostvari svoje mogućnosti i želje. Međutim, znak je psihičke zrelosti da se u kritičnim situacijama traže rješenja koja su u skladu s realnošću. Ustrajati u želji za djetetom, pa i pod cijenu velike patnje i troškova, dugotrajnih, neugodnih i ponižavajućih pretraga te sve jače socijalne izolacije, ne mora uvijek biti znak psihičke zrelosti. Drugim riječima, nije znak psihičke zrelosti apsolutiziranje bilo kojeg ovozemaljskog životnog sadržaja u toj mjeri da mu se podlože i žrtvuju svi drugi aspekti života. Tako se, na primjer, legitimna želja za vlastitim djetetom u slučaju bračne neplodnosti može pretvoriti u zahtjev, u »pravo« na dijete, kao da ljudsko biće može biti predmet nečijeg prava. Slijedom te logike želi se i nastoji steći dijete po svaku cijenu, ne obraćajući pritom pažnju ni na metode ni na vrijeme ostvarenja svoje želje. Iskustvo biološkog majčinstva postaje dostatno, a bračni partner nerijetko postaje sporedna figura ili svoju ulogu tek treba pronaći. Osobna realizacija jednog od supružnika, njihovo iskustvo očinstva ili još češće majčinstva postaju važniji i od dobrobiti samog djeteta, pa se ne poštuju ni granice reproduktivne dobi.

Psihološka istraživanja neplodnih bračnih parova ne daju jedinstvenu sliku, niti ukazuju na neke specifične smetnje, koje bi bile karakteristične isključivo za tu grupu.²⁷ U određenom broju slučajeva – neki autori govore o trećini ukupnog broja neplodnih osoba – moguće je prepoznati psihičke faktore kao djelomične ili isključive uzročnike neplodnosti. Tako se govori o »funkcionalnoj sterilnosti kao zaštitnoj

²⁵ Jedna žena iz vlastitog iskustva uspoređuje stalne pokušaje oplodnje s ovisnošću o igrama na sreću: »Svaki put čovjek je sve očajniji, svaki put kaže: 'samo još ovaj put'«; E. BECK-GERNSHEIM, »Kinderwunsch im Labor ...«, str. 66.

²⁶ Usp. E. BECK-GERNSHEIM, »Von der Pille zum Retortenbaby«, str. 211–214.

²⁷ Usp. S. DAVIES-OSTERKAMP, nav. čl., str. 51.

funkciji u slučaju neurotičnog straha od trudnoće kod žene«²⁸. Novija psihološka istraživanja gledaju na neplodnost kao posljedicu kompleksnih organsko-medicinskih i psiho-socijalnih procesa. Budući da većinom dolaze do izražaja tek u interakciji žene i muškarca, nije ih lako dijagnosticirati. Naglašavajući kompleksnost neplodnosti, želi se s jedne strane izbjeći dihotomija između »psihogenog« i »organskog«, jer svako jednostrano psihologiziranje ili somatiziranje smetnji ne odgovara njihovu složenom karakteru. Isticanjem procesnog karaktera neplodnosti želi se ukazati na činjenicu da neplodnost nije nešto statično, nego nešto što svoj karakter može promijeniti. Radi toga se, umjesto o neplodnosti, radije govori o smetnjama u plodnosti. Oba naglasaka, kompleksnost i procesni karakter, žele također sugerirati novi i cjelovitiji pristup u terapiji neplodnosti. Svaka prebrza i jednostrana uporaba reproduktivskih tehnologija ne bi odgovarala naravi i kompleksnosti problema.²⁹

U istraživanjima se najčešće pokazuje da su žene sa smetnjama u plodnosti u prosjeku depresivnije i plašljivije te da imaju više tjelesnih poteškoća nego što je to slučaj kod žena koje nemaju problema s plodnošću. Također se može smatrati sigurnim da je ovakvo stanje posljedica dijagnoze i reproduktivsko-medicinske terapije neplodnosti, utoliko više što se ovi simptomi, posebno depresivnost, tijekom prvih godina terapije još više pojačavaju. Nakon psihološkog savjetovanja, odnosno psihoterapije, često nastupa poboljšanje stanja, pa i neovisno od nastupa trudnoće. Stanje neplodnih muškaraca ne pokazuje posebno uočljive znakove.³⁰

Moći roditi dijete i doživjeti očinstvo, a posebno majčinstvo, vrijedi već po »prirodi« kao normalni slučaj. Zato neplodnost može voditi do krize ženskog identiteta. Patnja zbog neplodnosti nije patnja od tog simptoma, nego patnja zbog činjenice da se želja ne može ispuniti i da se vlastito tijelo doživljava nesposobnim. To rađa sumnjama u vlastitu vrijednost. U takvim slučajevima motivi želje za djetetom mogu postati složenijim. Uz općenito prihvaćeno mišljenje da kod rađanja novog života kod žena prevagu imaju altruistički motivi, a kod muškaraca održanje vlastite vrste, psihoanalitički orijentirani autori upozoravaju i na mnoštvo drugih motiva. Moguće je, naime, da se na dijete ne gleda kao na vrijednost u sebi, nego kao sredstvo osobnog ostvarenja i potvrđivanja. Često se krije i pokušaj svraćanja pažnje s drugih životnih problema. Među takve motive najčešće se ubrajaju.³¹

²⁸ H. LUKESCH, nav. čl., str. 67.

²⁹ Usp. T. WISCHMANN, »Psychogene Fertilitätsstörungen: Mythen und Fakten«, u: Y. STÖBEL-RICHTER i dr. (prir.), *Anspruch und Wirklichkeit in der psychosomatischen Gynäkologie und Geburtshilfe. Beiträge der Jahrestagung 2005 der DGPF*, Psychozial-Verlag, Giessen, 2006., str. 183–203, ovdje 193s.

³⁰ Usp. isto, str. 186.

³¹ O niže navedenim motivima usp. H. LUKESCH, nav. čl., str. 64. Usp. također O. JÜRGENSEN, »Gedanken zur manipulierten Fruchtbarkeit«, u: *Wege zum Menschen*, 42 (1990.), br. 1, str. 56–62, ovdje 59–61.

- želja za brigom i pažnjom od strane društvene sredine;
- ostvarenje pretjerane ljubavi prema samom sebi na socijalno prihvatljiv način;
- čežnja za predmetom vlastite nježnosti;
- zamjena za izgubljeni objekt ljubavi;
- bijeg iz usamljenosti i otuđenosti;
- stabiliziranje partnerske veze;
- iznuđivanje braka (pritisak na partnera ili roditelje);
- težnja za dominacijom i kontrolom nad drugim ljudima;
- natjecanje s drugim ženama, npr. s vlastitom majkom;
- bijeg iz ovisnosti od roditelja ili partnera;
- spas od straha od neplodnosti;
- tendencije samokažnjavanja, prije svega kod neudatih žena;
- dokaz biološke vrijednosti i seksualne potencije;
- svladavanje vlastite bespomoćnosti;
- nastavak vlastitog života u budućnosti.

Iz navedenih motiva psihoanaliza izvlači zaključak da želja za djetetom može biti i sredstvo za postizanje drugih ciljeva i način zadovoljenja prvotno nesvjesnih i narcisoidnih potreba.³² Određena, a tu svakako spadaju i egoistična očekivanja povezana uz rođenje djeteta bila su više ili manje uvijek nazočna i nalazimo ih i kod bračnih parova koji ne poznaju probleme s plodnošću. U slučaju bračne neplodnosti takvi, po sebi razumljivi motivi često se pojavljuju u puno zaoštrenijem obliku. Želja za djetetom može postati tako premoćnom da sve drugo stupa u pozadinu. Od djeteta se očekuje da svojim rođenjem riješi i eventualne probleme roditelja. Dijete treba poslužiti ponosu roditelja i održanju osjećaja njihove vrijednosti u društvenoj sredini, kompenzirati nedostatak partnerske blizine, izbaviti bračne partnere iz dezolatnog stanja njihovih odnosa, a možda i ugroženi brak održati na životu³³ – jednom riječju, riješiti probleme koje bračni drugovi nisu u stanju sami riješiti.³⁴

Svojim rođenjem dijete, dakle, dobiva i određene zadaće, koje se temelje više na roditeljima i njihovim problemima, nego na djetetu. Umjesto da bude rođeno u atmosferi sklada, ljubavi i prihvaćanja, ono svojim rođenjem tek treba stvo-

³² Usp. C. BRÄHLER, *Familie, Kinderwunsch, Unfruchtbarkeit. Motivationen und Behandlungsverläufe bei künstlicher Befruchtung*, Beiträge zur psychologischen Forschung 20, Westdeutscher Verlag, Opladen, 1990., str. 29–33. Usp. također K.-P. HUBBERTZ, nav. čl., str. 262–264.

³³ Autori označavaju odnose takvih bračnih drugova kao zgrčenu, simbioznu navezanost na drugoga; usp. H. LUKESCH, nav. čl., str. 67.

³⁴ Usp. C. BRÄHLER, *nav. dj.*, str. 30.

riti takvu situaciju. Osim toga, ako se njegovo rođenje nastoji ostvariti uz pomoć reprodukcijских tehnologija, onda su ta očekivanja još jače povezana uz određene kvalitete. Moderne tehnologije nude u tom smislu određene mogućnosti. Dijete ne dolazi na svijet vlastitim pravom, nego pod uvjetima. U slučaju negativnog razvoja događaja, tj. ako dijete ne ispuni očekivanja, takva ovisnost i programiranost, te s njom povezana očekivanja, mogu voditi do negativnog stava roditelja prema novom životu za koji su se odlučili. Ono što je programirano, zahvaljuje svoju egzistenciju nekom planu onih koji su ga programirali. Ono može biti i krivo planirano, što znači da se dotični mogu i pokajati što su ga pozvali u život.³⁵

2.4. Bračna neplodnost i pitanje smisla

U naravi je životnih kriza, a među njima i neplodnosti, da za sobom povlače više ili manje intenzivnu refleksiju nastalog problema, kao i mogućnosti njegovog rješenja. Čovjek stoji pred izborom: ili će se suočiti s krizom ili će potonuti u beznađu, odnosno bježati u neki fiktivni svijet. Samo djelovanje, pa bilo ono i uspješno, čovjeka neće u potpunosti zadovoljiti. On želi dokučiti razlog i smisao krize te pronaći bar subjektivno prihvatljivo rješenje. Taj važan moment moderna medicina, a i šire društveno okruženje, često ne uočavaju, ne uvažavaju i s njim ne računaju. »Proces proizvodnje« mogućeg djeteta zarobljava sve sudionike u tolikoj mjeri da ne preostaje prostora za nužnu refleksiju o smislu neplodnosti i mogućim alternativnim rješenjima. Naime, ako su vrijednosti i životne perspektive, na kojima se gradio život, postale upitne, potrebno je tražiti novu i stabilniju orijentaciju.

Proces osmišljavanja života u slučaju neplodnosti obično se ne ograničava samo na traženje alternativnih rješenja. Pitanja idu dalje i dublje. Čovjek se na mnogo načina doživljava kao ograničeno biće, doživljava raskorak između ideala i stvarnosti, želje i ostvarenog. Ta mnogobrojna i raznovrsna iskustva nastoji osmisliti integrirajući ih u cjelinu svog životnog koncepta. Za njega je svako iskustvo ograničenosti ujedno i iskustvo transcendentnosti. U biti, iskustvo ograničenosti je samo zato i moguće, jer čovjek po svojoj naravi nastoji gledati preko granice. Zašto čovjek doživljava patnju kao patnju, a ne kao neizbježnu sudbinu? Zašto protestira protiv patnje i raznih drugih oblika svoje ograničenosti? Upravo zato jer u njemu živi neutaživa čežnja za nepomućenim i sretnim životom.

U nesreći i patnji ta se čežnja ne gubi, nego postaje još prisutnijom. Budući da čovjekov duh posjeduje izvornu slutnju o apsolutnom, zato zahvaća iznad

³⁵ Usp. R. LEMPP, nav. čl., str. 31. H. Lukesch naglašava da se prvotna idealizacija djeteta u takvim parovima u slučaju trudnoće često može preokrenuti u razočaranje i ambivalentan stav prema djetetu. Taj stav se pokazuje npr. u pretjeranoj ili premaloj pažnji za potrebe djeteta, kao što su signifikantno kraća vremena dojenja; usp. H. LUKESCH, nav. čl., str. 67.

onog neposredno iskustvenog i relativnog. Osjeća svoju ograničenost, jer je po svojoj biti usmjeren prema apsolutnom bitku. Nastojanja čovjeka da sebe shvati i objasni, od samog početka njegova postojanja i u svim kulturama, nužno su uključivala apsolutnu, božansku stvarnost.³⁶ Ta stvarnost ne predstavlja rješenje samo za neka slaba mjesta u čovjekovom životu. Čovjek je otvoreno pitanje i to kao cjelina; pitanje je osnovni čin njegova bitka. Zato je od početka svog postojanja tragao za odgovorima, koji nisu ljudski, jer ga takvi odgovori u konačnici ne mogu zadovoljiti, ponovno ga zatvaraju u granice, koje on želi nadići. Pitanje ljudskog života i njegova postanka oduvijek je bilo povlašteno mjesto iskustva božanske stvarnosti. Tisućljećima je čovjek doživljavao svoj život kao dar i smatrao da događaj nastanka ljudskog života nije i ne može biti čin kojim bi on mogao samovoljno raspolagati. U daljnjem razmatranju naše teme pratit ćemo kršćansko gledanje na to pitanje.

3. Bračna neplodnost u Svetom pismu

Židovsko-kršćanska predaja gleda na sposobnost rađanja novog života kao na integralni dio povijesti stvaranja. Za kršćansku vjeru Bog je izvor i cilj ljudskog života. U svakom rođenju djeteta obistinjuje se ono što Sveto pismo obznajuje: Bog je Bog života, Bog hoće život. Ništa ne pokazuje važnost plodnosti za svakog pojedinog čovjeka toliko, kao pogođenost onih koji ostaju bez djece, odnosno reakcije okoline na taj problem. Osjećaji tuge i jada zbog nemogućnosti začeća i rođenja djeteta kod žena današnjeg doba nisu bitno drukčiji nego što su to bili u ranijim vremenima. Sveto pismo, a posebno Stari zavjet, na puno mjesta govore o patnjama neplodnih osoba i njihovu teškom položaju u društvenom okruženju.

3.1. Neplodnost u Starom zavjetu

Objava gleda čovjeka u njegovoj bogolikosti, a to podrazumijeva i čovjekovo sudjelovanje u Božjem stvarateljskom djelu, od upravljanja i daljnje izgradnje svekolikog stvorenja do rađanja i odgoja djece. »Plodite se i množite i napunite zemlju, i sebi je podložite« (Post 1,28) – tako glasi Božji poziv čovjeku na sudjelovanje u djelu stvaranja. Čovjekova je, bogomdana, naravna reakcija da bude kreativan, što u zajedništvu i ljubavi između muškarca i žene, rađanjem i odgojem djece nalazi svoj jasan i osobni izraz. Svi ljudi mogu, neovisno od svog ugleda, položaja i sposobnosti, sudjelovati u ovom najosobnijem obliku kreativnosti.

³⁶ W. Pannenberg to izražava riječima: »Povijest ljudskog shvaćanja samog sebe je funkcija povijesti religija čovječanstva«; F. COURTH, »Warum brauchen wir Gott, um zu leben?«, u: M. PROBST i dr. (prir.), *Galube hilft leben*, Lahn Verlag, Limburg, 1983., str. 11–22, ovdje 17.

Na dijete se gleda kao na Božji dar i znak njegova blagoslova (usp. Post 22,17; 32,13; 33,5; Pnz 7,13s). Smisao zajedništva muškarca i žene ostvaruje se bitnim dijelom u rađanju djece. Rođenje sina daje smisao životu oca; u sinu on nastavlja dalje živjeti (usp. Post 15,2s; 2 Sam 18,18).³⁷ Zato rođenje sina, koje u nekim slučajevima najavljuje anđeo (usp. Post 16,11; Suci 13,5), prorok (usp. Iz 7,14) ili sam Jahve (usp. Post 17,19), izaziva posebnu radost (usp. Jer 20,15; 1 Sam 4,20s), dok se rođenje kćeri rjeđe spominje (usp. 1 Sam 2,21; Hoš 1,6).

Abraham dobiva obećanje da će iz njega nastati veliki narod (usp. Post 12,2s; 28,14). Od tada se Izrael nada da će postati brojčan kao zvijezde na nebu i pijesak na obali morskoj (usp. Post 15,5; 22,17; 26,4; Hoš 2,1).³⁸ Brojno potomstvo je bilo važno biološki, društveno i religiozno. Ono je garancija za opstanak Izabranog naroda (usp. Pnz 28,4.11; 1 Ljet 28, 5-7; Iz 54,1ss; Zah 8,5; Ps 127,3-5; 128,3). Želja za brojnim potomstvom ima svoje izvore u pozitivnom odnosu Izraelca prema životu, genealoškom načinu razmišljanja, brizi za opstanak obitelji, kao i nastojanju oko očuvanja sjećanja na pretke.³⁹ Konačno, imati potomstvo značilo je biti u vezi s vremenom spasenja očekivanog Mesije.

Kao i druge ljudske mogućnosti, tako je i sposobnost rađanja podložna ograničenjima i smetnjama. Objava poznaje problem neplodnosti, ali i nastojanja kako s tim problemom živjeti. Kao što Jahve omogućuje začecje djeteta,⁴⁰ tako on može i uskratiti »plod utrobe« (Post 30,2; usp. Post 16,2; 20,18; 1 Sam 1,5s). Uzrok neplodnosti se skoro uvijek tražio kod žene, a mogućnost neplodnosti muškarca spominje se tek na jednom mjestu (usp. Pnz 7,14), premda se ona na još nekim mjestima može nazrijeti.⁴¹ Kako su djeca značila Božji blagoslov, tako je neplod-

³⁷ Muškarac bez djece vrijedio je u rabinskom židovstvu kao mrtav, a smrt djeteta za života oca vrijedila kao kazna; usp. M. KLEIJWEGT, »Kind«, u: G. SCHÖLLGEN (prir.), *Reallexikon für Antike und Christentum*, sv. 20, Anton Hiersemann, Stuttgart, 2004., st. 865–947, ovdje 902.

³⁸ Rebeku se otpušta iz roditeljske kuće sa željom: »Sejo naša, budi mati nebrojenim tisućama ...« (Post 24,60); usp. također H. W. WOLFF, *Anthropologie des Alten Testaments*, Chr. Kaiser Verlag, München, 1984., str. 259.

³⁹ Usp. G. FOHRER, »hyios – Altes Testament«, u: G. KITTEL (prir.), *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, sv. 8, W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 1969., str. 340–355, ovdje 342. Prema zakonu levirata Pnz 25,5s, brat umrlag, koji iza sebe nije ostavio sina, mora oženiti njegovu udovicu, podići bratu potomstvo i tako sačuvati njegovo ime od nestanka. U kasnijem židovstvu nije riječ o sinu, nego općenito o potomstvu; usp. P. THRAMS – W. DREWS, »Kinderlosigkeit«, u: G. SCHÖLLGEN (prir.), *Reallexikon für Antike und Christentum*, sv. 20, st. 947–964, ovdje 953, 955.

⁴⁰ Budući da Jahve daje plodnost, sasvim je normalno da se dijete gleda kao njegovo vlasništvo, a to posebno vrijedi za prvorođenca; usp. Izl 34,19; 13,2.

⁴¹ Tek ako je riječ o starom muškarcu može se pretpostaviti njegova neplodnost; usp. 2 Kr 4,14. Ponekad se može zaključiti da je riječ o neplodnosti muškarca, kada npr. udovica bez djece kasnije rodi dijete s drugim muškarcem; usp. Post 38; 1 Sam 25. Spominjanje »uškopljenika« u Mudr 3,14 ne odnosi se na neplodnog muškarca, nego na čovjeka, koji je radije odustao od po-

nost predstavljala religiozni problem. Vrijedila je kao teška kušnja i kao moguća kazna za grijeh (usp. Post 20,17s; Lev 20,21; 2 Sam 6,23; Jer 15,7; Hoš 4,10; 9,11.14).⁴² Stoga je razumljivo da je neplodnost za takav bračni par, a pogotovo za ženu, značila sramotu i patnju (usp. Post 16,4s; 30,1.23; 1 Sam 1,6s), a mogla je imati i teške socijalne posljedice, sve do rastave.⁴³

Postojao je u to vrijeme – piše G. von Rad – jedan legitiman i očito raširen način, kako izići iz nevolje neplodnosti. Ako supruga u takvoj nevolji uključi u brak i preda svom mužu svoju sluškinju, onda dijete koje se iz te veze rodi vrijedi kao dijete supruge.⁴⁴ Tom mogućnošću služi se Sara, dajući Abrahamu svoju sluškinju Hagaru za ženu (usp. Post 16,3). Rahela daje Jakovu za ženu sluškinju Bilhu, riječima: »... uđi k njoj, pa neka rodi na mojim koljenima, da tako i ja stečem djecu po njoj« (Post 30,3s).⁴⁵ Ta ljudska rješenja problema nimalo ne umanjuju Božju stvaralačku moć za koju se moli, s kojom se računa i za koju se zahvaljuje.⁴⁶ Iz objašnjenja imena Jakovljevih sinova u Post 29,31 – 30,24 može se zaključiti da je Jahve onaj koji daje plodnost i potomstvo.⁴⁷

Kad Stari zavjet govori o problemu neplodnosti Sare, Rebeke ili Rahele, onda nije riječ samo o pojedinačnim sudbinama. Riječ je o ključnim ženama na početku izraelske povijesti, o pramajkama Izabranog naroda. Dakle, Izrael kao narod zahvaljuje svoj nastanak i svoje postojanje posebnoj Božjoj intervenciji. U slučaju Abrahamove žene Sare i rođenja Izaka dolazi do izražaja kako je »taj

tomstva, nego da ga stekne na grješan način; usp. A. SCHMITT, *Weisheit*, Die neue Echter Bibel 23, Echter Verlag, Würzburg, 1989., str. 28–29.

⁴² U slučaju 2 Sam 6,23 usp. različita mišljenja H. W. HERTZBERG, *Die Samuelbücher*, 4., Das Alte Testament Deutsch 10, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1968., str. 230 i G. HENTSCHEL, *2 Samuel*, Die neue Echter Bibel 34, Echter Verlag, Würzburg, 1994., str. 27. U drugim tekstovima koji govore o neplodnosti, ipak nije moguće uspostaviti vezu između grijeha i neplodnosti.

⁴³ U rabinskom židovstvu je muškarac nakon deset godina braka bez potomstva imao pravo otpustiti svoju ženu; usp. M. KLEIJWEGT, *nav. dj.*, st. 902; P. THRAMS – W. DREWS, *nav. dj.*, st. 955.

⁴⁴ Usp. G. VON RAD, *Das erste Buch Mose – Genesis*, 9. izd., Das Alte Testament Deutsch 2/4, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1972., str. 148.

⁴⁵ Slično postupi i druga Jakovljeva žena Lea dajući mu svoju sluškinju Zilpu; usp. Post 30,9s.

⁴⁶ Suprotno grčkoj mitologiji, Bog Biblije djeluje, ali ne na način da sam rađa, nego omogućuje svojim duhom plodnost i život čovjeku. Pri tome se »pneuma« poistovjećuje s pojmom »dynamis«, koji je bio uobičajen u antičkoj prirodnoj znanosti i medicini, a pod kojim Lk 1,35 podrazumijeva Božju stvoriteljsku snagu; usp. J. N. NEUMANN – M. SIGISMUND, »Der Mensch in seinen Lebensphasen – Geburt, Kindheit und Jugendzeit«, u: K. SCHERBERICH (prir.), *Neues Testament und Antike Kultur*, sv. 2: *Familie – Gesellschaft – Wirtschaft*, Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn, 2005., str. 52–57, ovdje 54.

⁴⁷ Usp. također M. OTTOSSON, »harah«, u: G. J. BOTTERWECK – H. RINGGREN (prir.), *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, sv. 2, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart, 1997., str. 495–499, ovdje 497.

Božji čin za svaki ljudski razum bio neshvatljiv«⁴⁸. Sara kaže: »... tko god to čuje, nasmijati će mi se«, jer »... sina mu rodih u starosti« (Post 21, 6s).⁴⁹

Premda je u svakom od ova tri slučaja riječ o posebnoj obazrivosti, pa i nježnosti muževa prema neplodnim suprugama,⁵⁰ to ne može sakriti svu dramatičnost takvog stanja za pogođene žene. Tako Rahela u očaju traži od Jakova: »Daj mi djeću! Inače ću svisnuti!« (Post 30,1). Život bez djece ne izgleda vrijedan življenja. Problem se zaoštava ljubomorom i konkurencijom njezine sestre Lee. Slične teškoće sa svojom sredinom ima Ana, Samuelova majka. Riječi muža Elkane: »Nisam li ti ja vredniji nego deset sinova?« (1 Sam 1,8) otvaraju novi aspekt neplodnosti, naime, mogućnost produbljenja međusobnih odnosa. Ana, međutim, plače, potištena je i očajna, ne jede (usp. 1 Sam 1,6s). Osobitosti te nevolje su blizina smrti i sramota, a kao oznake socijalne nevolje su ljubomora i potištenost. Ona je jedina žena koja se u svojoj nevolji obraća Jahvi za pomoć,⁵¹ postaje prototip čovjeka koji se moli, suvereno nastupajući u stilu patrijarha i izraelskih vođa,⁵² obećavajući da će, ako bude uslišana, njezin sin cijelog života služiti Bogu (usp. 1 Sam 1,10s).

Općenito se može reći da su rijetka mjesta u biblijskim knjigama koja izričito govore o ženama koje mole. Egzegeti, s druge strane, upozoravaju da se mnoge molitve u nevolji ili zahvale za uslišanja, koje se nalaze u psalmima, ne mogu dijeliti prema spolu. Mnoge su od njih otvorene za iskustva nevolja svake vrste, između ostalog, svakako i neplodnosti.⁵³ Također i neka imena djece u Starom zavjetu daju naslutiti nevolje neplodnosti kroz koje su majke prošle. Svojim značenjem ta imena žele izraziti iskustvo uslišanja molitve i Božje pomoći.⁵⁴

3.2. Neplodnost u Novom zavjetu

U Novom zavjetu nalazimo puno manje interesa za pitanje biološke neplodnosti. Tamo, gdje se ona spominje, kao u slučaju Elizabete, majke Ivana Krstite-

⁴⁸ G. von RAD, *nav. dj.*, str. 183.

⁴⁹ Tako će i kasnije, za vrijeme progonstva, decimirana generacija gledati ponovno širenje svog potomstva snagom Jahvinog obećanja; usp. Iz 54,1.

⁵⁰ Neplodna žena je mužu često najdraža od žena, neplodnost se dramtizira, a muž je nastoji tješiti; usp. M. OTTOSSON, *nav. dj.*, st. 498.

⁵¹ U Post 25,21 Izak moli za svoju neplodnu ženu Rebeku.

⁵² Usp. M. HÄUSL, »Ps 17 – Bittgebet einer kinderlosen Frau?«, u: H. IRSIGLER (pri.), »*Wer darf hinaufsteigen zum Berg JHWHs?*« *Beiträge zu Prophetie und Poesie des Alten Testaments*, Festschrift für S. Örn Steingrimsson, EOS-Verlag, St. Ottilien, 2002., str. 205–222, ovdje 208.

⁵³ Usp. *isto*, str. 210. Kao primjer navode se psalmi 17,14 i 127,3 koji ne sadrže nikakvu direktnu molitvu za potomstvo. Međutim, na oba mjesta izražava se nada u Božji blagoslov u potomstvu; usp. *isto*, str. 219.

⁵⁴ Usp. *isto*, str. 208.

Ija, nalazimo opis sličan onom iz Starog zavjeta (Lk 1,5-17): supružnici Zaharija i Elizabeta žive besprijekorno, ali zbog Elizabetine neplodnosti nemaju djece. Zaharija moli za potomstvo. Oboje su stari, pa zbog te činjenice njihov slučaj izgleda beznadan. U toj situaciji dolazi do Božje intervencije. Njegovo čudesno djelovanje iz vremena otaca treba se sada, u punini vremena, još jače pokazati. H. Schürmann povlači paralele između onoga što se događalo u davnim otačkim vremenima i ovoga što se događa sada; sličnosti između obećanja Abrahamu i Zahariji o značaju sinova koji će im se roditi. U oba slučaja Bog određuje imena djece, čime se želi izraziti njihova posebna pripadnost Bogu.⁵⁵ Na koncu stoji ispovijest Elizabete, koja priznaje da je njezina trudnoća Božje djelo, a ono što Bog čini treba biti obznanjeno.⁵⁶

Općenito se može reći da Novi zavjet podiže pitanje neplodnosti na jednu drugu razinu. Plodnost i neplodnost se shvaćaju u prenesenom smislu. Čisto biološka neplodnost nadvisuje se daleko važnijom socijalnom plodnošću. Odustati od djece, u biološkom smislu, radi kraljevstva Božjeg, tj. dati svoj život u službi za druge, vrijedi kao kršćanska životna perspektiva. Tako se kreativnost i mogućnost rađanja u Novom zavjetu shvaća u prvom redu kao duhovna i socijalna plodnost.

4. Čovjek i njegova odgovornost za život

Djelatnici u bračnim savjetovalištimaju znaju iz iskustva s neplodnim parovima da se pokušaji novog definiranja životnog plana uglavnom koncentriraju oko pitanja shvaćanja braka, posvješćivanja motiva želje za djetetom, kritičkog sagledavanja zahtjevnih terapija i razočaranja te priprema za prihvaćanje neplodnosti kao realnosti, odnosno mogućnosti rješavanja problema na drugi način, često usvajanjem djeteta. Pritom se, po riječima psihologa i bračnog savjetnika W. Schewea, polazi od uvjerenja da se nešto, što se doživljavalo kao gubitak i ćorsokak, u jednoj ustrajnoj analizi može pojaviti u drugom svjetlu i otvoriti mogućnostima, koje do tada nisu bile uočavane. Nije isključivo riječ o novim spoznajama, koliko god one i bile važne, nego također i o procesu emocionalnog zaokreta. U takvom zaokretu moguće je postići iskustva novih vrijednosti, koja su dovoljno jaka da omoguće napuštanje do tada važećih životnih perspektiva.⁵⁷ Smatramo ipak važnim da u sljedećim razmišljanjima ne pođemo odmah s ukazivanjem na alternativna rješenja, nego s razmatranjem nekih temeljnih polazišta u shvaćanju

⁵⁵ Usp. H. SCHÜRMAN, *Das Lukas-Evangelium 1*, Herders theologischer Kommentar zum Neuen Testament III/1, Herder, Freiburg, 1969., str. 32s.

⁵⁶ Usp. *isto*, str. 38s.

⁵⁷ Usp. W. SCHEWE, »Ungewollte Kinderlosigkeit – Chance für ein erfülltes Leben«, u: M. SCHLAGHECK (prir.), *Wenn der Kinderwunsch unerfüllt bleibt. Wege der Bewältigung*, Echter Verlag, Würzburg, 1989., str. 69–88, ovdje 69.

čovjeka i njegova nastanka sa stanovišta kršćanskog naučavanja. Na taj način trebaju postati jasniji i pravci alternativnih rješenja.

4.1. Nastanak ljudskog života u svjetlu kršćanske poruke

Moderna reprodukcijusku medicinu nije moguće promatrati izolirano od ukupne društvene stvarnosti. Na djelu su nove tehnologije, koje se bitno razlikuju od ranijih metoda, ali se te tehnologije primjenjuju također u novim i drukčijim društvenim okolnostima. Između jedne i druge stvarnosti postoje vrlo intenzivni utjecaji. Kako u medicini, tako i u društvenoj stvarnosti u raznim njezinim područjima, između ostalog svakako i u braku i obitelji, vrijede neke druge vrijednosti nego što je to bio slučaj unazad nekoliko desetljeća. U pozadini tih vrijednosti stoji načelo naglašene autonomije osobe. Brak je, kao institucija, dospio u krizu. Tamo gdje do njega i dođe, smatra ga se provizorijem koji ima tek privremenu vrijednost. Po riječima profesora moralne teologije S. Leonea, »kultura diobe« zahvatila je brak u cjelini, u vertikalnom i horizontalnom smjeru, kako s obzirom na odnose mlađe generacije prema starijoj, tako isto i s obzirom na odnose među bračnim drugovima. Sam proces ljudske reprodukcije zahvaćen je tim trendom. Moderne reprodukcijuske tehnologije dijele ga od afektivnosti, što može voditi »kulturološkoj degeneraciji jer je, zahvaljujući njima, čin rađanja izložen opasnosti da ga se, ne toliko vremenski, koliko konceptualno, dakle, antropološki odvoji od bračne afektivnosti, kao što se to, uostalom, već događa u slučaju heterologne oplodnje«⁵⁸. Time su postavljena u pitanje načela majčinstva, očinstva i uopće roditeljstva.⁵⁹ U pozadini takve prakse stoji odgovarajuća antropologija odnosno shvaćanje čovjekova odnosa prema životu.

Može li se uopće od znanosti i tehnike očekivati drukčiji pristup? Za naputak Zbora za nauk vjere *Donum vitae* jasno je da znanost i tehnika sami po sebi ne mogu otkriti smisao postojanja i ljudskog napretka. Sama tehnička uspješnost nije dovoljna da se iz nje izvuku kriteriji za orijentaciju. Naprotiv, da bi mogle služiti čovjeku, da bi uočile svoju svrhu, ali i svoje granice, potrebne su temeljnih mjerila čudoređa, koje mogu crpiti iz čovjekove naravi i njegovih moralnih vrednota.⁶⁰

Kršćanski odgovor na takva shvaćanja polazi od uvažavanja antropoloških datosti, ali ih gleda i prosuđuje u svjetlu objavljenih istina. Temeljno načelo koje se pritom slijedi je uvažavanje i promidžba ljudske osobe kao takve, a to podrazu-

⁵⁸ S. LEONE, nav. čl., str. 540s.

⁵⁹ Usp. isto, str. 541–546.

⁶⁰ Usp. ZBOR ZA NAUK VJERE, *Donum vitae – Dar života. Naputak poštivanju ljudskog života u nastanku i o dostojanstvu rađanja. Odgovori na neka aktualna pitanja* (dalje: *Donum vitae*), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987., Uvod, 2, str. 10.

mijeva »uvažavanje i promidžbu svih čovjekovih vrijednosti i potreba koje su zapisane u samoj njegovoj naravi (strukturi, dinamizmima, ciljevima), a koje iščitava i tumači ljudski razum«⁶¹. U skladu s tim načelom, *Donum vitae* zaključuje da se »ljudska osoba kao 'ujedinjena cjelina' jedino ... može ostvariti u smjeru svoje prave naravi: ta narav je, naime, istodobno tjelesna i duhovna«⁶². Iz nje proizlaze svrhe, prava i dužnosti, ne kao neko biološko pravilo, nego kao smišljeni poredak kojim čovjek, po volji Stvoritelja, ravna svojim životom i djelovanjem, konačno i raspolaganjem svojim tijelom. Ljudsko tijelo je više od skupine tkiva, organa i funkcija; ne može ga se vrednovati na isti način kao životinjsko tijelo. Dirnuti u ljudsko tijelo, znači dirnuti u cijelu osobu. Time su naznačene i granice bioloških i medicinskih intervencija. Njihovi zahvati se prosuđuju prema tome koliko poštuju dostojanstvo ljudske osobe, posebno na »području spolnosti i rađanja, gdje muškarac i žena odjelotvoruju temeljne vrednote ljubavi i života ... vrednote sjedinjenja i rađanja«⁶³. Moralni sud o modernim reprodukcijским tehnikama, ali i o danas naglašenoj autonomiji ljudske osobe moguće je donijeti na temelju dviju temeljnih vrednota: »život ljudskog bića koje je pozvano u postojanje i izvorno prenošenje života u braku«⁶⁴. Bog je jedini gospodar života od njegova početka do kraja. Bračni drugovi su pozvani na suradnju s Božjom stvaralačkom ljubavi, a oni to ostvaruju u braku i uz pomoć čina koji pripadaju isključivo njima, u skladu sa zakonima koji su upisani u njihovu narav i narav njihova sjedinjenja.⁶⁵ Smisao seksualnosti i bračnog zajedništva muškarca i žene, kako ga predočava Objava, u svom se bitnom dijelu, iako ne isključivo, pokazuje u rađanju djece.

Prema svećeničkom izvještaju, čovječanstvo može svoju kulturnu zadaću na zemlji ispuniti samo ako se razmnožava. Ključna riječ za razumijevanje pitanja plodnosti, za Stari savez je Božji blagoslov, tako da se rađanje redovito gleda u najužoj povezanosti s blagoslovom.⁶⁶ S druge strane, s blagoslovom nije povezano neograničeno razmnožavanje. Uz riječi: »Plodite se i množite« odmah se do-

⁶¹ D. TETTAMANZI, *Nuova bioetica cristiana*, Piemme, Casale Monferrato, 2000., str. 191.

⁶² *Donum vitae*, Uvod, 3, str. 11.

⁶³ *Isto*, Uvod, 3, str. 11-13.

⁶⁴ *Isto*, Uvod, 4, str. 13; J. GRÜNDEL navodi dva obvezna etička principa koja se u prosudbi metoda reprodukcijске medicine moraju uvažavati: prvo, dostojanstvo svake ljudske osobe. Bilo bi zato neodgovorno kad bi si roditelji željeli dijete samo iz razloga vlastitog »samoostvarenja«. Uvijek treba imati u vidu i dobro djeteta. Drugi princip kaže da rađanje novog života treba biti vezano uz brak i bračnu zajednicu ljubavi. Potpuno dijeljenje začeca od tjelesnog sjedinjenja bračnih drugova ne predstavlja nikakav napredak. Pogotovo to nije začeca s gametama izvanbračnog partnera; usp. »Die Behandlung der ungewollten Kinderlosigkeit aus moraltheologischer Sicht«, u: M. SCHLAGHECK (prir.), *nav. dj.*, str. 89–107, ovdje 91.

⁶⁵ Usp. *Donum vitae*, Uvod, 5, str. 15s.

⁶⁶ Usp. H. W. WOLFF, *nav. dj.*, str. 259.

daju i naznake granice: »i napunite zemlju« (Post 1,28). Sam Božji blagoslov nije nikakva moralna zapovijed, nego poziv. Kad kažemo da čovjek ima udjela u Božjem stvaralačkom djelu, onda istodobno treba naglasiti da je stvaranje specifično božanski čin, na kojem nijedan čovjek ne može adekvatno sudjelovati. U odnosu na Boga, čovjek je onaj koji se nada, očekuje i prima. Otvorenom i spremnom vjerom on prihvaća činjenicu da se u nastanku ljudskog života zbiva mnogo toga što nije moguće adekvatno planirati, proizvesti ili kreativno oblikovati. Zato je misao o čovjekovu sudjelovanju u Božjem stvaralačkom djelu sigurno vrijedna promišljanja, ali nikad ne bi smjela zakriti onaj drugi važni aspekt, a to je stav čovjekove prijemljivosti. Biblija upravo taj aspekt ima vidu.⁶⁷

4.2. Bračna neplodnost i pitanje odgovornosti

Tehnika gleda na stvarnost poput kiklopa i vidi samo ono što je neposredno pred njom. Toj suženoj perspektivi podliježe u određenom smislu i medicina, ako nad njom dominira tehnika. Pitanje neželjenih posljedica djelovanja ostaje izvan njihova vidokruga. Izvan vidokruga ostaju i sva ona pitanja čovjeka u njegovim mnogostrukim dimenzijama: subjektivnog doživljavanja, partnerskih i društvenih odnosa, pitanja koncepta i smisla života, životnih alternativa i dr.

Ne mogu se osporiti velika dostignuća znanosti i tehnike, kao ni motivacija koja ih pokreće i ima u vidu dobrobit čovjeka. O naravi tako shvaćene dobrobiti svakako se može i mora raspravljati. Ne može se također osporiti da se u novim tehnologijama krije veliki potencijal te da je domet njihova djelovanja daleko širi nego što je to bio slučaj kod konvencionalnih postupaka. Utoliko je važnije ukazivati na moguće jednostranosti takvih postupaka, kao i na druge mogućnosti koje čovjek mora imati na raspolaganju. U cjelokupnom znanstveno-tehničkom napretku, dominirajućem mentalitetu i društvenim pritiscima, čovjek mora, kako u svom razmišljanju, tako i u svojim odlukama i djelovanju, ostati slobodan i odgovoran.

4.2.1. Prevencija neplodnosti

Suočavanje s neplodnošću nužno za sobom povlači pitanje njezinih uzroka. Već je istaknuto da starozavjetna Objava na više mjesta govori o neplodnosti kao kazni za grijeh. Riječ je o stavovima i ponašanjima za koje je čovjek odgovoran. Psihološka istraživanja osamdesetih godina prošlog stoljeća pokazuju također da su i moderne žene sklone svoju neplodnost doživljavati i tumačiti

⁶⁷ Usp. B. FRALING, *Sexualethik. Ein Versuch aus christlicher Sicht*, F. Schöningh, Paderborn, 1995., str. 128s.

kao kaznu⁶⁸ za pogrešno ponašanje, kao što su: rani pobačaji, lakoumno postupanje s vlastitim zdravljem, promjena partnera ili slobodna seksualnost.⁶⁹

Danas smo suočeni s izmijenjenim seksualnim navikama. Društvo je posljednjih desetljeća iskusilo važnu promjenu stavova prema seksualnosti; uz novac i vlast ona je postala gotovo jedini cilj života. Među čimbenike koji su pridonijeli takvom razvoju možemo ubrojiti: izmijenjen stav prema tzv. reproduktivnom imperativu, razvoj učinkovitih kontraceptivnih metoda, prihvaćanje individualnosti kao temeljnog opredjeljenja osobe, prihvaćanje hedonističke filozofije i traženja užitaka i propadanje obiteljskog jedinstva. Sve je to pridonijelo određenoj »seksualnoj inflaciji«. U takvim okolnostima u »seksu kao izvoru neiscrpna užitka, kao glavnom čimbeniku sadašnje i buduće sreće, kao pravu koje je oslobođeno svih obveza« mnogi traže ispunjenje životnog smisla, a posebno mladi, upuštajući se vrlo rano u prve seksualne kontakte.⁷⁰

Nije nam namjera reducirati sve uzroke neplodnosti na različite oblike seksualne zloporabe, nego samo podsjetiti da bilo kakav ozbiljniji pristup problemu neplodnosti podrazumijeva i uvažavanje ljudskog ponašanja kao jednog od mogućih uzroka neplodnosti. U tom smislu D. Tettamanzi navodi reakciju katoličkog episkopata Velike Britanije na izvješće *Warnock (The Warnock Report)*, koje je 1984. godine predstavljeno britanskoj vladi. U komentaru biskupa se navodi da izvješće ne ulazi u pitanje uzroka neplodnosti, pa zbog takvog parcijalnog pristupa ne može vrednovati ni sredstva pomoću kojih bi politika mogla pokušati reducirati neplodnost liječenjem njezinih uzroka u granicama u kojima je to moguće. Kao primjer, navodi se primjena metode oplodnje *in vitro* u slučaju neplodnosti zbog začepljenosti jajovoda. Međutim, premalo se ukazuje na činjenicu da do zečepljenja jajovoda u 90% slučajeva dolazi zbog prethodnih abortusa, uporabe spirale kao kontracepcijskog sredstva i bolesti koje se prenose spolnim putem. Otkrivanje uzroka neplodnosti moglo bi djelovati poticajno. Odgovorni u politici te činjenice ne bi smjeli ignorirati niti skrivati. Zahtijeva to i briga za posebno ranjive grupe u društvu, kao i ograničenost državnih sredstava koja su nužna za zaštitu zdravlja.⁷¹

Među uzroke neplodnosti spadaju i oni faktori za koje je čovjek na neki način odgovoran, premda direktno pogođena osoba ne mora snositi neku moralnu odgovornost, ili je ta odgovornost tek djelomična. U to spadaju razne infekcije

⁶⁸ Shvaćanje kazne kod modernog čovjeka se često ne poklapa s biblijskim shvaćanjem. Dok se u Bibliji govori o Božjoj kazni, ovdje je najčešće riječ o posljedicama pogrešnog ponašanja, bez ikakva odnosa prema nekoj višoj stvarnosti.

⁶⁹ Usp. J. GROSS, *nav. dj.*, str. 160.

⁷⁰ A. M. RODRIGUEZ, »Od teorije do prakse: Razmišljanja sa stajališta seksualnog terapeuta«, u: *Svesci*, 93 (1998.), str. 38–44.

⁷¹ Usp. D. TETTAMANZI, *nav. dj.*, str. 195.

različitog porijekla, zagađeni okoliš, hrana, rad s opasnim materijama, stres, odlaganje rađanja i starenje, urođeni fizički defekti te neplodnost koja ima psihičke uzroke. Posvješćivanje vlastite odgovornosti, kao i znanstvena otkrića o štetnosti pojedinih materija i životnih okolnosti, mogu preventivno i poticajno djelovati da čovjek promijeni stil života i postavi nove vrijednosti i ciljeve.

Već spomenuti dokument *Donum vitae* traži da znanstvenici »nastave svoja istraživanja kako bi doskočili uzrocima neplodnosti i našli im lijeka, da neplodni brakovi mognu imati djece uz poštivanje svoga osobnog dostojanstva i dostojanstva budućeg djeteta«⁷². Iz ovog zahtjeva *Donum vitae* D. Tettamanzi izvodi dvostruku moralnu obvezu: obvezu prevencije i obvezu rane dijagnoze.⁷³ Prevencija uključuje odgoj i obrazovanje, kao i posredovanje različitih moralnih vrijednosti i odgovornosti koji se odnose na seksualnost, ali i druga područja života i rada, posebno kod mladih. U to spada edukacija o moralnim vrijednostima i cjelovitom poimanju seksualnosti, kao i o spolnim bolestima i drugim uzročnicima neplodnosti. U tu edukaciju spada i posvješćivanje optimuma generativne dobi i opasnosti koje sa sobom nosi odgađanje rađanja, odnosno starenje. Upravo po tom pitanju, kako istraživanja pokazuju, vlada veliko neznanje.⁷⁴ S druge strane, moralna obveza nalaže što je moguće raniju dijagnozu, u kojoj će se uz pomoć modernih mikrobioloških tehnika uvažavati i istraživati također i oni mali znakovi moguće kasnije smetnje u plodnosti, pogotovo znakovi upala. Odgovornost imaju i oni koji se pripremaju za sklapanje braka. Posjet bračnom stručnjaku jednima se može preporučiti, drugima će on biti nužna potreba.⁷⁵

4.2.2. Liječenje neplodnosti

Tamo gdje dođe do problema s plodnošću, pozvana je medicinska znanost da joj se suprotstavi. Na to je potiče opravdana želja bračnog para za vlastitim djetetom. S druge strane, medicinske intervencije u području plodnosti, odnosno neplodnosti, neosporno su delikatnije nego na nekim drugim područjima. Riječ je o zadiranju u najintimnije područje odnosa dviju osoba i o intervenciji na ljudskom životu u samim njegovim počecima.

⁷² *Donum vitae*, II, 8, str. 44s.

⁷³ Usp. D. TETTAMANZI, *nav. dj.*, str. 195.

⁷⁴ Usp. Y. STÖBEL-RICHTER i dr., »Wissen und Einstellungen der deutschen Bevölkerung zu Aspekten der modernen Reproduktionsmedizin. Ergebnisse einer aktuellen Bevölkerungsbefragung«, u: Y. STÖBEL-RICHTER i dr., *nav. dj.*, str. 163–171, ovdje 165s.: Rezultati ispitivanja pokazuju da je tek 3% ispitanih znalo da se plodnost žene smanjuje već od 25. godine života. Najveći dio (61%) je bio mišljenja da se plodnost smanjuje tek od 40. godine života.

⁷⁵ Usp. D. TETTAMANZI, *nav. dj.*, str. 196.

U dijagnostici neplodnosti mogu se razlikovati oni oblici koji bi se mogli označiti smetnjama ili ograničenjima plodnosti, s jedne, i nemogućnost začeća bez terapije, s druge strane. U pretragama se polazi od jednostavnijih oblika, kao što su analiza sjemensne tekućine, dokazivanje ovulacije uz pomoć mjerenja bazalne tjelesne temperature, praćenje rasta folikula i cervikalne sluzi te kvantitativno određivanje hormona. Ukoliko se ovim postupcima ne uspije odrediti uzrok neplodnosti, prelazi se na agresivnije metode, kao što je određivanje prohodnosti jajovoda i izgleda maternice te stanja u zdjelici. Terapija također slijedi pravilo: od jednostavnijih oblika terapije prelazi se, po potrebi, na agresivnije i kompliciranije metode liječenja. Ukoliko se u procesu dijagnostike utvrdi neka bolest, koja se može smatrati uzrokom neplodnosti, onda liječenje te bolesti ima prednost pred drugim terapijama.⁷⁶ Na taj bi se način omogućilo bračnom paru da stekne dijete naravnim putem. U takva nastojanja svakako treba uvrstiti mikrokirurške intervencije, pomoću kojih je u velikom broju slučajeva moguće otkloniti smetnje u području jajovoda i drugih generativnih organa. Uspješnost ovih intervencija je veća od uspješnosti metoda umjetne oplodnje, a s moralnog gledišta nema nekih posebnih prigovora ovakvim zahvatima.⁷⁷ *Donum vitae* ima pred očima primjenu takvih metoda, kad potiče znanstvenike na daljnja istraživanja uzroka neplodnosti i mogućnosti liječenja uz poštivanje dostojanstva, kako roditelja, tako i budućeg djeteta.⁷⁸

U praksi se, međutim, mikrokirurški zahvati rijetko provode. Puno češće se u liječenju neplodnosti pribjegava postupcima umjetne oplodnje »in vivo« i »in vitro«. Kod postupaka oplodnje »in vivo« razlikujemo umjetnu oplodnju u širem i užem smislu. U prvom slučaju radi se o suradnji liječnika u sklopu bračnog čina, odnosno njegovoj pomoći da se muško sjeme privede do jajne stanice i na taj način bračni čin postigne svoju svrhu. U drugom slučaju sjeme muža se uvodi u rodne organe žene bez i neovisno od spolnog čina. Oplodnja se ne može smatrati rezultatom bračnog sjedinjenja, nego rezultatom tehničko-medicinskog postupka. Kod oplodnje »in vitro« radi se o umjetnoj izvantjelesnoj oplodnji, pri čemu se zametak unosi u tijelo majke ili ga se ostavlja u epruveti za eventualna istraživanja ili druge svrhe.⁷⁹ Kao klasična indikacija za ovu vrstu izvantjelesne oplodnje

⁷⁶ Usp. S. PERINČIĆ, »Bračna neplodnost i medicinski aspekti potpomognute prokreacije«, u: M. PERAICA – Ž. ZNIDARČIĆ (prir.), *Ljubav i brak. Radovi simpozija Zdravstveno-etička priprava mladih za odgovornu ljubav i brak*, Centar za bioetiku, Zagreb, 2002., str. 197–203, ovdje 198s. O uzrocima neplodnosti usp. Ž. ŠPERANDA, »Uzroci i liječenje neplodnosti bračnih parova – metode oplodnje 'in vivo'«, u: *Glasnik Hrvatskog katoličkog liječničkog društva*, 12 (2002.), br. 3–4, str. 25–32, ovdje 25–30.

⁷⁷ Usp. D. TETTAMANZI, *nav. dj.*, str. 198.

⁷⁸ Usp. *Donum vitae*, II, 8, str. 44s.

⁷⁹ Opširnije o metodama i njihovom moralnom vrednovanju usp. Ž. ŠPERANDA, »Umjetna oplodnja: Metode oplodnje 'in vivo'«, u: *Glasnik Hrvatskog katoličkog liječničkog društva*, 13 (2003.), br. 1, str. 52–57; V. VALJAN, *Bioetika*, Sarajevo, 2004., str. 208–228; P. ŠOLIĆ, *Mo-*

vrijede nepovratna oštećenja jajovoda. Problemi koji se s ovom metodom otvaraju, ne zaustavljaju se samo na pitanju homologne oplodnje, dakle izvantjelesne oplodnje unutar braka. Spektar mogućnosti i ponuda s jedne i potražnje s druge strane danas je već probio sve etičke i pravne okvire.

Tradicionalni nauk Crkve uvijek je naglašavao neraskidivu vezu između seksualnosti i rađanja i to unutar braka. Noviji crkveni dokumenti pozivaju se na nauk Pija XII., koji naučava da tehnike umjetne oplodnje lišavaju seksualnost, brak i obitelj njihova ljudskog dostojanstva. Čuvajući kontinuitet s naukom Crkve, *Donum vitae* kaže: »Crkvena predaja i antropološko promišljanje nalaze u braku i njegovu nerazriješivu jedinstvu jedino uistinu dostojno mjesto odgovornog rađanja.«⁸⁰ Sličnu misao nalazimo i u enciklici Ivana Pavla II. *Evangelium vitae*.⁸¹ Ne ograničava se *Donum vitae* samo na ponavljanje dosadašnjeg nauka Crkve. Jedan moment iz tog dokumenta zaslužuje da ga se kao posebnost istakne, a to je temeljna antropološka razlika između »proizvoda« i »rađanja«. U dokumentu se kaže: »Začeto čedo mora biti plod ljubavi roditelja. Ne može se ono ni htjeti ni začeti kao proizvod tehničkog, medicinskog ili biološkog zahvata ...«.⁸² U suprotnom, uspostavlja se »gospodstvo tehnike nad ishodištem i sudbinom ljudske osobe. Takvo gospodstvo u sebi je u suprotnosti s dostojanstvom i jednakošću, koji su nužno zajednički roditeljima i djeci.«⁸³ Dok se za odnos roditelja prema djetetu začetom u ljubavnom sjedinjenju bračnih drugova može reći da ga obilježava stav neupitnog prihvaćanja, dotle dijete nastalo tehničkim zahvatom prelazi u isključivu odgovornost, a time i pod vlast roditelja ili onoga koji je pri oplodnji pružio tehničku pomoć; nastaje, dakle, kao ostvarenje njihovih planiranja. Planiranje je po svojoj naravi suprotno neupitnom prihvaćanju.⁸⁴

ralni aspekti ljudske seksualnosti. Moralno teološke studije, Crkva u svijetu, Split, 2002., str. 245–259.

⁸⁰ *Donum vitae*, II, 1, str. 31. O teškoćama današnjih moralnih teologa sa stavovima i argumentacijom ovog dokumenta posebno u vezi s homolognom oplodnjom usp. F. ROSENBERG, »Die Würde des beginnenden menschlichen Lebens. Zur neuesten Instruktion der römischen Glaubenskongregation«, u: *Theologie der Gegenwart*, 30 (1987.), br. 2, str. 137–142.

⁸¹ Usp. IVAN PAVAO II., *Evangelium vitae – Evanđelje života. Enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života* (dalje *Evangelium vitae*), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997., 14, str. 27.

⁸² *Donum vitae*, II, 4, str. 37. Moralno prihvatljiv je medicinsko-tehnički zahvat, ako se njime nastoji pomoći bračnom činu bilo da se »olakša njegovo izvršenje«, bilo da se »omogućiti postizanje njegove svrhe kad je jednom normalno izvršen«. Moralno neprihvatljiv je onaj liječnički zahvat koji ide za tim da »tehnički zamijeni bračni čin kako bi se postiglo rođenje koje nije ishod ni plod bračnog čina«; *Donum vitae*, II, 7, str. 42.

⁸³ *Isto*, II, 5, str. 39.

⁸⁴ U tom svjetlu gledano i sami moderni izrazi »reprodukcija« ili »ljudska reprodukcija« više izražavaju stav planiranja čovjeka, nego njegovo bezuvjetno prihvaćanje.

Ljudski život može uspjeti samo ako je otvoren za slučajno i neočekivano, ako je u stanju prihvatiti i iznenađenja koja, kao u slučaju neželjene neplodnosti, mogu biti bolna i opterećujuća. Dijete u konačnici uvijek ostaje Božji dar. Bračni drugovi imaju pravo obavljati bračne čine koji su usmjereni rađanju, ali brak ne daje bračnim drugovima pravo na dijete. Takvo bi pravo, u strogom smislu, bilo u suprotnosti s dostojanstvom i naravi braka. Ono bi bilo i u suprotnosti s dostojanstvom djeteta, koje nije nešto što se duguje niti se može smatrati predmetom vlasništva.⁸⁵

»Dijete kao Božji dar« predstavlja onaj korektiv, koji čovjeku pomaže da ispravno procijeni ulogu svoje kreativnosti u širenju života, za koji na koncu jamči Bog, a ne čovjek. Iz te svijesti uronjenosti vlastite kreativnosti u Božju kreativnost, ali i njezine ograničenosti i uvjetovanosti kreativnošću Božjom, proizlazi stav dubokog mira, koji nije nikakva ravnodušnost, nego odražava povjerenje u Boga koji prati svaki život u njegovu oblikovanju i rastu. Smiren čovjek može, unatoč svoj aktivnosti, prepustiti svoj život i životnu povijest Božjem djelovanju. Takvom čovjeku je moguće i želju za djetetom preispitati metodom »razlikovanja duhova«. Moguće mu je shvatiti i granice vlastite plodnosti, kao i granice metoda liječenja, koje, gledane iz perspektive vjere, nikad ne smiju prerasti u zagriženu i očajnu borbu protiv patnje, jer takva borba u biti stvara novu patnju.

5. Prihvatanje bračne neplodnosti

Neželjena neplodnost, promatrana iz perspektive vjere, nije udarac slijepe sudbine, pred kojom čovjeku preostaje jedino bijeg, nego zadaća s kojom se bračni drugovi trebaju suočiti. Nastojanja trebaju ići prvenstveno za otkrivanjem smisla teške situacije, jednako kao što se i na svim ostalim područjima medicine i liječenja javlja potreba shvaćanja ljudskog i kršćanskog smisla neizlječivih bolesti i neizbježne smrti. Budući da su takvi oblici patnje sastavni dio ljudskog života, čovjek je pozvan rješavati ih i to ne samo u smislu da im naknadno prikači neko značenje, nego da u njima prepozna pozitivne mogućnosti osobnog i zajedničkog rasta. Prema spoznajama kognitivne psihologije, važnu ulogu u rješavanju takvih kriza imaju životni koncepti i način tumačenja životnih okolnosti. U tom procesu vjera može ponuditi veliku pomoć. Prema riječima američkog psihologa G. Coreya, vjera može »dati snagu u kritičnom trenutku, pomažući ljudima da pronađu smisao života. Teme koje djeluju ljekovito uključuju ljubav, skrb, učenje slušanja sa suosjećanjem, dovođenje u pitanje klijentovih osnovnih životnih pretpostavki, prihvatanje čovjekova nesavršenstva i pomicanje od vlastitih interesa prema interesima društva.«⁸⁶

⁸⁵ Usp. *Donum vitae*, II, 8, str. 43s.

⁸⁶ G. COREY, *Teorija i praksa psihološkog savjetovanja i psihoterapije*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2004., str. 462.

Suočavanje s nepromjenljivom životnom istinom, u ovom slučaju s neplodnošću, i njezino prihvaćanje, može otvoriti nove mogućnosti ili – kako to kaže psihoterapeutkinja G. Zeller-Steinbrich – može život rasteretiti i osloboditi energije za samostalno oblikovanje života, za razliku od njegova pukog »podnošenja«, kako ga neplodne osobe često znaju doživljavati.⁸⁷

5.1. Bračna neplodnost i njezine mogućnosti

U pobudnici *Familiaris consortio* – *Obiteljska zajednica* Ivan Pavao II. kaže da se plodnost bračne ljubavi, shvaćena i u specifično ljudskom značenju, ne može reducirati samo na rađanje djece, nego se proširuje na razna druga područja života, kao što su ćudoredno, duhovno i nadnaravno područje, čime bračni drugovi obogaćuju ne samo svoju djecu, nego i svijet i Crkvu.⁸⁸ Ako ovaj stav primijenimo na slučaj neplodnosti, odnosno nemogućnosti stjecanja vlastitog biološkog potomstva, onda sama činjenica bračne neplodnosti ne mora i ne smije biti zapreka da se dotična osoba ili bračni par ne pokažu plodnima na drugim područjima. U situaciji kad svoju životnu energiju više ne usmjeravaju na borbu protiv neplodnosti, ona im stoji na raspolaganju za plodan razvoj života u raznim drugim područjima. To pretpostavlja prihvaćanje i pomirenje s činjenicom neplodnosti. Takav čin nimalo nije jednostavan, ako se ima u vidu da reproduksijska medicina nastoji fiksirati razmišljanje i osjećaje klijenta na obećanja i rješenja problema u terapiji, bez razmišljanja o drugim mogućnostima.

Da je moguće – kako to ističu psihosomatski orijentirani istraživači – da neki bračni par odustane od daljnje terapije i za sebe potraži alternativna rješenja i da je čak moguće takvo ponašanje označiti pozitivnim korakom, o tome se u reproduksijskoj medicini premalo razmišlja.⁸⁹ Zato pomirenje s činjenicom neplodnosti uključuje suočavanje s razočaranjima i propašću očekivanja koje su razne terapije pobuđivale, priznanje da su sve patnje koje je osoba u eventualnim terapijama morala podnijeti bile uzaludne te svladavanje straha od konačnog priznanja neplodnosti pred rodbinom, prijateljima i dr. Toj realnosti se bračni par mora izložiti. Ovdje, kao i u drugim područjima života, vrijedi Kristova riječ: »istina će vas osloboditi« (Iv 8,32). Spoznaja istine, koja ne potiskuje realnost života, otvorit će pred životom mnoštvo alternativa. Prihvaćanje neplodnosti može voditi produbljenju i senzibiliziranju odnosa prema samom sebi, svom tijelu, partneru

⁸⁷ Usp. G. ZELLER-STEINBRICH, *Wenn Paare ohne Kinder bleiben. Seelische Entwicklungen – neue Perspektiven*, Herder, Freiburg, 1995., str. 160.

⁸⁸ Usp. IVAN PAVAO II., *Obiteljska zajednica – Familiaris consortio. Apostolska pobudnica o zadaćama kršćanske obitelji u suvremenom svijetu* (dalje: *Familiaris consortio*), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997., 28, str. 40.

⁸⁹ Usp. J. GROSS, *nav. dj.*, str. 165.

i socijalnoj sredini; može voditi do razvoja nove kvalitete života i alternativa u djelovanju.⁹⁰

5.1.1. Odnos prema sebi

Kad je riječ o novom odnosu prema samom sebi, onda to za neplodnu osobu prvenstveno znači priznanje i prihvaćanje činjenice različitosti životnih sudbina: Dok jedni imaju djecu, nekad i protiv svoje volje, drugima je to uskraćeno. S druge strane, to znači i potvrđivanje osobne vrijednosti i bračnog zajedništva, neovisno od tjelesne plodnosti. W. Schewe to iz savjetodavne prakse formulira na sljedeći način: »Imati djecu može biti nešto lijepo i dragocjeno. Ali i bez djece doživljam svoj odnosno naš život vrijednim življenja, jer sam si svjestan svoje jedinstvenosti, svoje besmrtnosti, svog poziva na vječnu sreću, u kojoj mi ništa neće nedostajati.«⁹¹ Zauzimanje takvog stava pretpostavlja određeni stupanj nutarnje samostojnosti i bar djelomičnu neovisnost od javnog mnijenja. Od kolike važnosti za postizanje takve samostojnosti može biti duboko religiozno uvjerenje, nije potrebno posebno isticati. Preduvjet za takav doživljaj stabilnosti je i odgovarajuće socijalno okruženje, u kojem se dotični sa svojim mogućnostima i ograničenjima osjeća prihvaćenim. *Donum vitae* u tome vidi ulogu kršćanske zajednice.⁹²

U vanjske znakove stabilne samostojnosti spada sposobnost otvorenog govora i priznanja vlastite neplodnosti, bez potrebe pravdanja pred društvenom sredinom, druženje i razgovor s roditeljima, koji život s djecom mogu realistično sagledati s raznih strana, neusiljeni kontakt s djecom, prihvaćanje kumstava i sl. Sve to mogu, s jedne strane, biti znakovi dostignute stabilnosti, ali istodobno i pomoć neplodnoj osobi ili bračnom paru u još realističnijem pristupu životu. Tako npr. druženje s djecom odrasloj osobi može dati dojam određene važnosti u životu mlade osobe. S druge strane, u tim kontaktima dolazi također na vidjelo sav onaj fizički i emocionalni napor što ga život i rad s djecom zahtijeva. To iskustvo pomaže u napuštanju iluzija i idealiziranja djece, koje u životu neplodnih osoba često zauzimaju središnje mjesto, a zapravo nemaju nikakva temelja u stvarnosti. Oproštaj od iluzija ne odnosi se samo na problem neplodnosti, nego i na ostala područja i nužan je preduvjet za kreativno i odgovorno oblikovanje života.

5.1.2. Odnos prema bračnom partneru

Kreativno i odgovorno oblikovanje života tiče se i međusobnih odnosa bračnih partnera. Prihvaćanje života bez vlastite djece znači da odnosi bračnih

⁹⁰ Usp. *isto*, str. 163.

⁹¹ W. SCHEWE, nav. čl., str. 84.

⁹² *Donum vitae*, II, 8, str. 44.

partnera i njihov koncept braka moraju proći proces prestrukturiranja. Koliko i kako brzo će u tome uspjeti, ovisi o važnosti koju je dotični par u svom shvaćanju braka pridavao biološkoj plodnosti. Važnu ulogu ima i značenje potomstva u shvaćanjima rodbine, prijatelja i znanaca i društveni pritisci koji odatle proizlaze. Oduprijeti se tim pritiscima i kao par svjesno i s pozitivnim stavom ići kroz život, pretpostavlja veliku stabilnost bračne veze. Naime, ako se važnost braka kao institucije često obrazlaže rađanjem i odgojem djece, onda bračni parovi bez djece moraju pred sobom i pred drugima dodatno i sa stalno novim poletom svoje ljubavi uprisutnjivati razloge zašto, unatoč problemu u tom važnom pitanju, i dalje ostaju u bračnoj vezi. Razumije se da je takvo svjedočenje ljubavi ujedno i prilika za njezino daljnje sazrijevanje. Bračni par ima priliku više učiti i još fleksibilnije vježbati partnersko ponašanje, nego što je to u brakovima s djecom moguće.

Teolog i psihoanalitičar P. Schellenbaum govori i o važnosti »rađanja unutarnjeg djeteta« u neplodnom braku. U stvari, radi se o razvoju jedne nove osobnosti. Svaki od bračnih partnera treba roditi »nutarnje dijete«, ali svaki pritom treba drugog i vezu ljubavi s njim. Nije slučajno što jedan bračni partner izabere upravo takvog bračnog partnera. Jedan partner obično utjelovljuje u svom stvarnom biću mnogo toga što je kod drugog partnera premalo razvijeno, npr. snagu osjećaja. Ako se susretne s otvorenošću i ljubavlju, onda ta osobina jednog partnera budi i u drugom sličnu osobinu, iako nikad tako savršeno kao kod prvog partnera, jer je u njegovom biću oduvijek utisnuta.⁹³ Ovaj ponešto kompliciran opis iz analitičke psihologije C. G. Junga, na kojeg se Schellenbaum oslanja, želi posvijestiti koliko je važno međusobno obogaćivanje bračnih partnera u svakom braku, a pogotovo kod onih koji su bez vlastite djece. Takvi brakovi ne mogu nedostatak »nutarnjeg djeteta« prikriti biološkim potomstvom. S druge strane, takvim obogaćivanjem izbjegava se bračna konstelacija statičke i krute podjele uloga, koja brak uvodi u monotoniju i beživotnost.

Brakovi bez djece trebali bi po naravi stvari biti otvoreniji prema društvenoj sredini, nego oni s djecom. Srdačni i redoviti susreti sa zajedničkim prijateljima mogu obogatiti takav brak novim idejama, interesima i životnim pogledima. Budući da ne snose odgovornost za obitelj, mogu si dopustiti veću bezbrižnost i spontanost. Na raspolaganju imaju više energije i vremena, nego osobe s obiteljskim obvezama i s tim povezanim socijalnim očekivanjima. Takvu opuštenost i spontanost drugi ljudi, pogotovo oni koji su vezani određenim obiteljskim obvezama, doživljavaju kao dar i osvježenje.⁹⁴

⁹³ Usp. P. SCHELLENBAUM, nav. čl., str. 225.

⁹⁴ Usp. *isto*, str. 224.

5.1.3. Duhovna plodnost

Dok se s jedne strane roditelji znaju u tolikoj mjeri posvetiti djeci, da radi toga trpe odnosi među bračnim drugovima, s druge strane bračni drugovi koji ne mogu imati vlastitu djecu često su u opasnosti da se grčevito prilijepi jedan uz drugog, da u njihovim odnosima nestane spontane živosti. Takvi brakovi se znaju pretvoriti u samoću u dvoje ili u jednu vrstu ping-pong igre, u kojoj se loptica međusobnih optužbi prebacuje s jedne na drugu stranu, dok jedno od partnera ne izgubi strpljenje i napusti takvu bračnu igru.

Da bi partnerski odnosi ostali kreativni i omogućili osobni i zajednički rast, potrebno je da partneri imaju svaki za sebe i zajednički takve zadaće koje ih kao ljude ispunjavaju. Na taj bi se način, usmjerenošću obaju partnera na nešto treće, razvijala dinamika koja je u stanju njih dvoje još jače povezivati i njihovu vezi ulijevati novi život. Samo djeca u prenesenom smislu riječi mogu brak bez djece spasiti od duhovne neplodnosti. Takva djeca u prenesenom smislu su npr. klice nade, koje dvoje partnera svojim zajedničkim ljudskim i toplim razgovorima mogu posijati u čovjeka iz kruga prijatelja ili poznanika. Isto tako i zajedničko razmatranje pitanja, koja su za jednog ili drugog partnera od egzistencijalne važnosti, može bračnim drugovima bez djece dati osjećaj uzajamnog darivanja i duhovne plodnosti.

Duhovna plodnost može značiti prenošenje osobnih vrijednosti na druge ljude. Područje duhovne plodnosti je vrlo široko. Ide od političkoga, umjetničkoga, znanstvenoga i socijalnog angažmana sve do služenja djeci, grupama na rubu društva ili nekog oblika obrazovanja. Svuda, gdje neka zadaća čovjeku predstavlja više od mogućnosti zarade ili zadovoljenja osobnog interesa i u kojoj se čovjek angažira kao ta jedinstvena osoba, počinje duhovna plodnost. Tu se iz ljubavi ostvaruje učinkovito služenje životu. Povijest poznaje tisuće žena i muškaraca koji su puno pridonijeli napretku ljudskog života, a da nisu nikada imali vlastitu djecu.⁹⁵ Od njih su svjesno odustali, neovisno od toga jesu li ih mogli imati ili ne. Umjesto rađanja i odgoja djece svoj su život posvetili ostvarenju nekih velikih zadaća na dobrobit čovjeka i čovječanstva. Ta ljubav ima svoj izvor u živom partnerstvu njih dvoje. Gdje i u kojem god obliku stvaraju život i potiču njegov razvoj, ispunjavaju smisao svog partnerstva. Parovima, koji na temelju svoje zajedničke duhovne plodnosti daju dojam roditeljstva, nikad neće nedostajati roditeljskih zadaća.⁹⁶

⁹⁵ Usp. W. SCHEWE, nav. čl., str. 87.

⁹⁶ Usp. P. SCHELLENBAUM, nav. čl., str. 222s. Usp. također pojam generativnosti koji koristi E. Fromm i koji označava ne samo biološko, nego i duhovno roditeljstvo; E. FROMM, *Identität und Lebenszyklus*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt a. M., 1973., str. 117.

Novi zavjet razmatra pitanje plodnosti, odnosno neplodnosti skoro uvijek u smislu duhovne plodnosti, odnosno neplodnosti. Pred tim zadatkom je svaki kršćanin. Početak kršćanskog života je vjera, a cilj je ljubav: »Zbog toga uložite svu revnost da sa svojom vjerom spojite poštenje, s poštenjem znanje, sa znanjem uzdržljivost, s uzdržljivošću postojanost, s postojanošću pobožnost, s pobožnošću bratsku ljubav, s bratskom ljubavi ljubav uopće!« (2 Pt 1,5-7). Iz dogmatskog indikativa slijedi etički imperativ. Pri tome se jedna i druga stvarnost prožimaju i uvjetuju: Bez spoznaje nema istinskog ćudorednog života, a bez ćudoredne prakse nema vjerničke spoznaje.⁹⁷ Vjera se mora dokazati u dobrim djelima pred zajednicom i javnošću općenito. Kršćani se moraju razlikovati od drugih upravo plodnošću svog života. U tom smislu Poslanica Titu postavlja ideal zajednice »koji od kršćana zahtijeva, da budu 'bolji' ljudi« (usp. Tit 3,14).⁹⁸

Dragovoljno odustajanje od braka i biološke plodnosti radi kraljevstva nebeskog, kako to navodi Mt 19,12, moralo je u židovstvu, koje je inzistiralo na obvezi braka i rađanja, djelovati zaprepašćujuće. Krist tu mogućnost navodi kao pozitivnu vrijednost, ne u sebi, nego u vezi s kraljevstvom nebeskim. Oni koji se osjećaju pozvanima na takvu životnu alternativu čine to, kako bi »mogli nepodijeljeno i svim snagama djelovati za Božje kraljevstvo i njegovu pravdu«⁹⁹. Oprediveliti se za službu Bogu i ljudima, i u toj odluci ići do trajnog odustajanja od braka i vlastitog potomstva, nije čovjekovo djelo. Nekima je dano odzgor i neki su na takav životni put pozvani. Takav Božji poziv i čovjekov odgovor na njega po sebi su tajna, dio su tajne Božjeg kraljevstva.

Mogućnosti duhovne i socijalne plodnosti ističe i *Donum vitae*, kad kaže: »Supruzi koji se nađu u tom tužnom položaju pozvani su u njem otkriti priliku za naročito sudjelovanje u križu Gospodnjem, tom vrelu duhovne plodnosti. Neplodni parovi ne smiju zaboraviti da 'i onda kad rađanje nije moguće, bračni život ne gubi svoju vrijednost. Tjelesna neplodnost supruzima zaista može biti prilika da izvrše druge službe važne za život ljudskih osoba, kao što je usvajanje, razni oblici odgojnog djelovanja, pomaganja drugih obitelji, siromašne ili oštećene djece' .«¹⁰⁰ Čovjeku vjerniku je od velike pomoći da takav životni deficit, kao što je nemogućnost stjecanja vlastitog djeteta, može solidarno s Kristom nositi kao

⁹⁷ Usp. K. H. SCHELKLE, *Die Petrusbriefe – Der Judasbrief*, Herders theologischer Kommentar zum neuen Testament XIII/2, Herder, Freiburg, 1970., str. 189–191: Opomena kršćanima da svoju vjeru trebaju pokazati u djelima, bila je istodobno kritika gnostičke prakse, koja se gubila u beskonačnim spekulacijama.

⁹⁸ L. OBERLINNER, *Die Pastoralbriefe – Titusbrieft*, Herders theologischer Kommentar zum Neuen Testament XI/2/3, Herder, Freiburg, 1996., str. 199s.

⁹⁹ J. GNILKA, *Das Matthäusevangelium 2*, Herders theologischer Kommentar zum Neuen Testament I/2, Herder, Freiburg, 1988., str. 155.

¹⁰⁰ *Donum vitae*, II, 8, str. 44; usp. također *Familiaris consortio*, 14, str. 21.

križ, kako bi iz toga nastale nove životne mogućnosti. Drugim riječima, životna energija više se ne troši za borbu protiv neplodnosti, nego za plodan razvoj života. Bračni par treba tražiti konkretan odgovor na pitanje, kako može sudjelovati u stvaranju, rastu i socijalnom razvoju ljudske zajednice.

5.2. Crkva i neplodni bračni parovi

Kako bi osoba ili bračni par bez djece uspjeli prihvatiti svoju situaciju i rasti kao osobe, u međusobnoj povezanosti i u duhovnoj plodnosti na raznim područjima potrebno im je takvo okruženje, u kojem će se osjećati prihvaćeni. *Donum vitae* kaže da je kršćanska zajednica pozvana da »pruži svjetlo i podršku u patnji onima koji ne mogu ostvariti svoju zakonitu želju za materinstvom i očinstvom«¹⁰¹.

Crkvena zajednica tu svoju zadaću može ispuniti na razne načine. Jedan od prvih načina, koji spada u temeljnu zadaću Crkve, jest naviještanje istine o čovjeku u svjetlu Božje riječi, naviještanje čovjekova dostojanstva utemeljena na njegovoj bogolikosti, a što se očituje i u čovjekovu sudjelovanju u Božjem stvaralačkom djelovanju od kultiviranja prirode i socijalnih odnosa sve do začeća, rađanja i odgoja djece. Crkva svoju pomoć ostvaruje posvećivanjem vrijednosti i uloge bračne zajednice kao mjesta rađanja novog života i njegova odgoja, kao i odgojem svojih članova za plodonosan stav, koji se očituje u rađanju, ali se ta plodnost proširuje također na razna područja života. Pomoć Crkve se pokazuje i u njezinoj borbi protiv bilo kakve instrumentalizacije ljudske plodnosti i novog života, kako za zadovoljenje sebičnih potreba bračnih drugova, tako isto i izvan braka. Ovakve vrste pomoći mogu biti od koristi za neplodnu osobu ili bračni par, kako bi bili u stanju kritički se postaviti prema svim onim ponudama za rješavanje krize, koje im se s raznih strana pružaju.

Osim toga, u slučaju neplodnosti Crkva pruža svoju pomoć u praćenju bračnog para u njihovu traženju rješenja, najčešće u okviru svog savjetodavnog rada. To uključuje osjetljivost za probleme osoba pogođenih neplodnošću, pružanje informacija, spremnost na zajedničko traženje i otvorenost za razna razmišljanja i perspektive djelovanja.¹⁰²

Mogućnosti Crkve nisu samo zbroj mogućnosti pojedinih članova. Njezin životni prostor sa svojom umreženošću i slojevitošću nudi više mogućnosti u rješavanju kriza, nego što to pojedina osoba ili bračni par imaju na raspolaganju. Te mogućnosti idu od osmišljavanja krize u koju su bračni drugovi dospjeli, molitvenog zagovora, sakramentalne prakse, ponude uzora kršćanskog života i

¹⁰¹ *Donum vitae*, II, 8, str. 44.

¹⁰² Usp. H. POMPEY, »Das helfende diakonische Gespräch bei Kinderlosigkeit und reproduktionsmedizinischer Behandlung«, u: *Arzt und Christ*, 36 (1990.), br. 3, str. 157–172, ovdje 160.

svladavanja krize sve do konkretnih čina kršćanske ljubavi. Smisao crkvene zajednice sastoji se u tome da ponudi sve te vrste pomoći, ali i da konačno pokaže i onu vrstu solidarnosti koja čovjeku u krizi daje osjećaj da je prihvaćen. On i dalje ostaje odgovoran subjekt, ali se njegove alternative djelovanja znatno umnažaju. Osjećaj da pripada zajednici koja ga prihvaća, daje mu snagu za daljnji rast i otvara ga za služenje zajednici. Crkvena zajednica sa svojim bogatim povijesnim iskustvom i naslijeđem može ponuditi razna područja djelovanja, na kojima se može ostvariti duhovna plodnost njezinih članova.

Završne misli

Ne moći steći vlastito dijete, biti neplodan, spada u najstarija iskustva čovječanstva. Ta iskustva su od početka do danas popraćena određenom mjerom prezira, društvenog odbacivanja, patnje i usamljenosti. Današnja znanost i tehnika nude nove mogućnosti rješenja problema. Međutim, ta nastojanja polaze od utopijskog poimanja života, koji bi trebao biti oslobođen svakog oblika patnje te od jasno izražene volje za ljudskim gospodarenjem i kontrolom čovjeka nad svim procesima života kao garancijom užitka, sreće i vlastitog ostvarenja. Iskustva s reproduktivnim tehnologijama posljednjih desetljeća ne pokazuju samo obećane i tek djelomično ostvarene blagodati, nego i manipulacije, ovisnosti i obezvrjeđivanja čovjeka. U takvoj situaciji potrebno je preispitati i po potrebi problematizirati temeljne postavke od kojih moderna znanost i tehnika polaze. Nisu sporna čovjekova nastojanja za napretkom i boljitkom, nego ona polazišta moderne znanosti i tehnike koja se protive dostojanstvu čovjeka od samog početka njegova nastajanja. S druge strane, ista ta tehnološki usmjerena medicina, tjerana vjerom u stalni napredak, nema sluha za situaciju onih žena i bračnih parova koji, unatoč svih medicinskih nastojanja, ostaju neplodni.

Kršćanska poruka, polazeći od antropoloških datosti, koje prosuđuje u svjetlu objavljenih istina, želi posvijestiti cjelovitu istinu o čovjeku. Njegova jedinstvenost se ne temelji samo na razlici u odnosu prema drugim bićima, nego na posebnom pozivu koji mu Bog, pozivajući ga u život, upućuje. Čovjekov život je dar. Pozvan je biti sudionikom u Božjem djelu širenja života. Međutim, čovjekova ograničenost pokazuje i granice njegove nadležnosti. Nije on garant života, nego Bog. Tamo gdje čovjek ne može imati biološko potomstvo, svjetlo vjere mu pokazuje druge alternative u osobnom sazrijevanju, produbljenju bračnog zajedništva i raznim vidovima duhovne plodnosti. Kršćanska vjera ga nadahnjuje, a zajednica Crkve mu omogućuje i olakšava ostvarenje duhovnog roditeljstva u širem okruženju.

Summary

MARITAL INFERTILITY AND ITS OPTIONS

While a number of couples use different methods to limit their fertility and prevent new life from coming into the world. On the other hand there are those – and this number is increasing who have one and only wish: to have a child of their own. No price is too high for this wish to come true. Their own wishes, social pressure, as well as scientific and technological optimism and promises of reproductive medicine motivate them to try all over again. The results do not remotely compensate for all the efforts, suffering and costs they have to bear. Some modern medical techniques are problematic from a moral point of view and are contrary to human dignity. This article is aimed at pointing to some significant moments, which are not properly treated by modern mentality, or by reproductive technologies. Starting from the biblical conception of man and the creation of his life, found in the Revelation, it emphasizes the importance of marriage and conjugal bliss as the only point from which human life can be created. Human capability to spread life is absorbed in the Divine power of creation. A child is a God given gift; God is the one standing behind life, not man ... Many types of sterility can be prevented by responsible conduct, diagnosis in due time and morally acceptable medical interventions. When sterility becomes an irremediable condition in a marriage, the awareness of the faithful is to look beyond it to seek alternative solutions. Spouses can reconsider their personal and marital life and create spiritual fertility through which love makes them dedicate themselves to life and its continuation for the benefit of the man and humankind.

Key words: *child, marital (in)fertility, reproductive medicine, homologous insemination, heterogonous insemination, prevention of infertility, medical treatment of infertility, spiritual fertility, life of a child.*